

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

IV рік. Ч. 12.

Відень, 19-го марта 1917.

Ч. 142

Купуйте Пам'яткову Книжку Союзу визволення України —
500 стор. друку. **Календарь на 1917 р.** 103 ілюстрацій.

Ціна 2.50 К., для австрійських вояків і полонених-земляків 2 К. На пересилку долучати в обох разях 30 сот
Оправлений примірник о 1 кор. 20 сот. дорожше. Замовляти в адміністрації нашої часописи.

Політичний переворот в Росії.

Перед замкненням числа нашої часописи наспіла з Росії подана офіційним петербурзьким телеграфічним агентством вістка, що в Петербурзі відбув ся політичний переворот. Міністерство Голіцина—Протопопова опинило ся в криміналі, власть обняв комітет дванадцятьох послів Державної Думи, петербурзький гарнізон в числі 30.000 люда став по стороні тимчасової революційної власти, командантом гарнізону є посол Енгельгардт.*)

Кілька днів перед сим дістались до Європи вістки, що в Петербурзі відбули ся голодові розрухи, потім вістка про відрочення Державної Думи й Державної Ради, а в звязку з сим припущення про різні диктатури. Але замість Протопопова диктатором стала колегія думських послів, оперта на військо.

Годі на підставі скуких вістей, які дотепер надійшли з Росії, виробити собі поняття, що властиво сталось там, який перебіг мали події. Але одно певне, що коли переворот відбув ся, то перевели його ті політичні сфери, висловом поглядів яких є поступовий думський блок, організаційним опертем — военно-промислові, земські й міські організації ліберальної буржуазії, а фактичною силою, яка дає власть, армія.

Нема найменшого сумніву, що головну ролу в перевороті відіграв в ій сь к о в и й Петербург, визначні особистости з вищого офіцерського корпусу петербурзької залоги, инакше не можна б було пояснити того, що гарнізон столиці став по стороні революціонерів, та тої легкості, з якою революціонери запроторили за ґрати дотеперішніх міністрів.

Чи сей переворот захопив одночасно й інші, хочби більші політичні й адміністраційні центри, як Москва, Київ Одеса, Харків і ин.***) і чи стара власть пробує оборонятись,

а також, як себе поставили революціонери супроти царя, — ще не відомо. Більш ніж певно, що революціонери зпід знаку Родзянка й Мілюкова для улукшення своєї задачі не підуть на замах против особи царя і навіть проти царської власти, тільки сильно сю власть обмежать і присилують царя на се згодитись.

Переворот відбув ся під гаслом „вітчина в небезпеці“, під гаслом оборони держави й побідного закінчення війни, для осягнення виставлених воюючим російським націоналізмом політичних цілей.

Що Росія є в небезпеці, се очевидно для кожного, але щоб сю небезпеку могла відвернути революція, хочби вона й не посягала на підставові основи теперішнього державного ладу, в се не може ніхто вірити, хто здає собі докладно справу з внутрішнього положення Росії. Того, що зложило ся віками, не можна переіменити протягом дня, місяця, навіть цілих років. Зміна конституції і людей, які мають управляти державою, не може змінити за короткій час цілого укладу життя в державі, яке дає образ нечуваного безладдя.

Переворот в Росії положив може кінець змаганням придворної партії до заключення сепаратного миру з центральними державами. Але ті, хто опинит ся у власти, коли дійсно бажатимуть спасти Росію від загибелі, з більшою силою ніж Штюрмер і К^о будуть перти до миру, бо чим далі буде війна вестись, тим більша небезпека грозитиме державі.

Зрештою до миру примусять нову власть в Росії широкі народні маси, яким війна не потрібна й незрозуміла. Домаганням народньої маси — хліба! Геть з війною! почались революційні події в Петербурзі. І се саме спонукало ліберальну буржуазію захопити в свої руки власть, щоб заткнути рота тій масі. Але чи на довго?

Так в першій хвилі представляють ся нам петербурзькі події.

*) Серед думських послів є посол з мінської губ. Борис Олександрович Енгельгардт, дідич, спенсіонований полковник генерального штабу, має 40 літ, в думі належить до фракції центра, правійше октябристів. Правдоподібно, що він є командантом петербурзької залоги.

**) Пізніші відомости доносять про прилучення до революції міст Києва, Харкова, Одеси, Москви, Казані й инш. великих міст.

Революційні розрухи в Росії.

В Петербурзі, Москві й Одесі вибухли голодові розрухи. В сутичках між демонстрантами й поліцією, зміцненою військом, було до 300—400 убитих і ранених в самім Петербурзі; в Москві й Одесі докладніших відомостей поки що нема; в Москві повідомляють лише, що хліба там ще менше ніж у північній столиці Росії. В Петербурзі демонстранти жадали не лише хліба, а й миру, таким робом теперішні розрухи в Росії мають і виразний політичний, противовійськовий характер. Разом з розрухами почали ся страйки, найліпшим показником чого служить те, що в Петербурзі не ходять трамваї і не з'являють ся часописі.

Наскільки поважні теперішні розрухи в Росії, можна бачити між иншим з того, що російське правительство не змогло їх замовчати, як воно се робило з меншими розрухами. Петербурзьке телеграфічне агентство не заперечує недостачі хліба в Петербурзі, але зясовує се розрухами (!?), в часі яких демонстранти силоміць позабирали хліб і муку з крамниць. Що російські офіціальні відомости роблять з наслідків причину недостачі хліба, очевидно. Але самого факту розрухів агентство не заперечує.

В поданій англійським телеграфічним бюро Райтера відозві команданта військ петербурзької округи Кавалова говорить ся також виразно про розрухи, насильства й напади революціонерів на поліцію та військо; що петербурзький командант скорше зменшує ніж збільшує розміри розрухів, зрозуміло само собою.

Інші відомости про вибухи народного гніву в Росії приносять часописі союзників царської деспотії — англійські, французькі й італійські, які старають ся представити російські відносини кращими, ніж вони є в дійсности. В правдивості відомостей неутраальної — шведської, норвезької, данської преси також не маємо причин сумнівати ся. Порукою правдивості відомостей, принесених німецькими часописями, може бути поважність таких часописей, як „Vossische Zeitung“, „Berliner Tageblatt“ і т. ин.

Значінне теперішніх подій в Росії тим більше, що головні причини їх — недостачу харчів і доріжню правительство ледве чи зможе в найближшій часі усунути. В яким стані знаходять ся російські залізниці, можна бачити з інтерпеляції голови военно-промислового комітету Гучкова, внесеної в Державній Раді й підписаної 38 послами. В ній між иншим говорить ся, що залізниці від половини лютого довозять виключно паливо для власного ужитку й не є в силі довести ані досить зерна до столиці ані досить вугля для млинів. Інтерпеляція Гучкова кінчить ся запитанням, що гадає робити правительство, щоб допомогти біді, а „Русская Воля“ пише, що правительство може лишень уступити. Зміна міністерства, розуміть ся, нічому не допоможе, а як мало правительство збираєть ся змінити систему правління, видно хочби з того, що Протопопов постановив зміцнити военну диктатуру в обох столицях і в Одесі. В останній військовій відділі озброєні навіть скоропалами. Таким робом можна чекати загострення боротьби правительства проти власного народу. Коли правительству й пощастить здушити теперішні розрухи, вибухи нових розрухів у разі продовження війни неминучі. Який безпосередній вплив матимуть розрухи на рішення правительства й лібералів провадити війну до „побідного кінця“, поки-що сказати досить трудно; що вони війну скоротять, не підлягає жадному сумніву.

Та обставина, що розрухи вибухли одночасно в так далеко одно від другого положених містах, показує, що вони мають скорше загально російський ніж місцевий характер.

Для нас Українців мають особливе значінне одеські розрухи, які показують, що й Україна не спить. Можемо сподівати ся, що правительство не зламало сили українського народу і в інших частинах України.

Приклад революції 1905 р. показує, що Українці можуть дістати лише те, що вони вепіють вибороти власними силами. Гарні ознаки українського національного громадського й революційного руху яскраво показують, що до евен-

туальної теперішньої російської революції Українці підготовані значно краще ніж перед десятком років. В першій акції теперішнього революційного руху Українці взяли в Одесі діяльну участь; будемо-ж сподівати ся, що в дальшій боротьбі Українці вирвуть собі від російських гнобителів національну волю.

М. Трощкий.

Про Холмщину.

Наша письменниця Олена Пчілка назвала якось Холмщину засмиканим краєм. По словам тоїж письменниці виходить, що багато українських інтелігентів навіть за Волинь кажуть, що там говорять польською мовою, а Холмщина — се справжня Польща. Згадана вище письменниця дає пораду тим інтелігентам звернутись до етнографічних записів українського вченого Павла Чубинського.

Але прислухавши ся добре до мови й пісень народу, ми й тепер побачимо, що тут живуть Українці, про що свідчать оттакі пісні і прислів'я: „Пішла Полька в поле жати та забула серпа взяти, серпа взяла, хліб забула і все Полька вдома була“. Або прислів'є: „Знай, Ляше, по Сян наше“, „Де їсть Русин, там буде й гусям, а де їсть Лях, не наїсть ся й птах“.

Дрімав наш холмський Русин, поки його не пробудили бурхливі події. Коли в бурхливі роки всі народи Росії підняли голос в обороні своєї волі, то й холмські Русини підняли голову й голосно заявили: „Час би волю й нам дати“.

В 1907 р. заснували ся на Холмщині два товариства — „Просвіта“ й „Просвітно-економічне товариство ім. Тараса Шевченка“. Заснувала ся була й українська газета „Буг“, але вийшло тільки одно число її. Стали ставити ся перепони українським товариствам, поки їх зовсім не закрито, а членів не переведено на службу в інші місця.

Тоді більш поміркована частина холмських Українців об'єднала ся в „Народнопросвітн-ім обществі Холмської Руси“. Головою „общества“ вибрано Михайла Кобриня, холмського Українця, учителя холмської духовної семінарії. Завданням „общества“ було освідомлення холмських Червононорусинів, задля чого рішено видавати книжки на „Рускомъ и мѣтномъ малорусскомъ языкѣ“.

Першою такою книжкою були — „Завѣты родной старини“, видані в 1908 р. Органом „общества“ була тижнева газета „Братская Бесѣда“, видавана через чотири роки в Холмі, в якій українською мовою друкували ся переважно вірші і оповідання Васька Ткача, історичні оповідання Віка; з українських письменників друкували ся вірш Куліша „Чумацькі діти“ й „Катерина“ Тараса Шевченка. Українською-ж мовою подано посмертну згадку про Марка Кривонізького, пера Омеляна Вітошинського, славного холмського композитора, котрий познайомив російську публіку з мелодіями холмських набожних і народніх українських пісень.

В 1912 р. виділено Холмщину з люблинської й сідлецької губернії в окрему холмську губернію й обіцяно доглядати її, як немощну стару маму, обіцяно було дати їй земство. В сих рожевих надіях застає Холмщину отся війна.

Австрійські війська зайняли Холмщину, з причини чого зраділи галицькі українські діячі, яким відкрило ся поле для широкої діяльности в дусі освідомлення холмських народніх мас. Аж тут лихо... застають руїни. Холмських православних людей вивезено в глибину Росії.

А Поляки, опираючи ся на тім, що в Холмщині зістав ся дуже малий відсоток православних і католиків Українців, заявляють, що тут нема Руси, що се край суто-польський, і „опікують ся“ нашим засмиканим холмським краєм і його многотерпеливим населенням.

Та що й казати. Темнота й несвідомість доводить до того, що холмський Русин боїть ся поза власним домом промовити хочби одно рідне слово. Бо польському слову була скрізь воля, а українському зась.

В 1914 р. довело ся мені бути в селі Завалові в томашівському повіті. В хаті селянина католика говорять всі по українськи, але до малої дівчинки звертають ся в польській мові, бо так ксьондз наказав. На дворі також той господар не заговорить по українськи.

До одних православних батьків-Українців я звертав ся з питанням, чому вони не вчать дітей говорити по українськи. — А длячого його вчити по українськи, — була відповідь — коли всі говорять по польськи, а українська мова не має жадних прав; коли українську мову звуть мужицькою, хамською, хахлацькою, хлоцькою, а народ — хамами, хахлами, червононосими чабанами, чубасами...

До чого-ж ми дожились? До того, що лютий ворог бенкетує на наших руїнах, на руїнах столиці Червоної Русі, а Холм, столицю наймогутнішого українського короля Данила, де й кости його схоронено, робить ся столицею чужої, ворожої нам культури.

Нехай живе єднання і любов між всіма частинами української землі, щоб ми могли постояти за наші права.

Полоненій Холмшак М. П.

Польська та литовська справа.

В Петербурзі утворено окрему комісію для розгляду польської справи. На чолі комісії стоїть голова кабінету Голіцин, який мав відкрити наради комісії. Дальші її засідання буде провадити Крижановский. До комісії запрошено багато парламентаристів, а між ними й голови Польського Кола в Державній Раді та Думі, бувшого члена Державної Думи Ледніцкого, графа Велепольского й інших. Праці сеї комісії не заповідають успіху. Її три складові частини — представники правительства, ліберали й Поляки стоять на досить різних точках погляду. Поляки жадають самостійної Польщі, зложеної з трьох дільниць і полученної на основі реальної унії з Росією. Кадети пропонують державну автономію, але Поляки незадоволені кадетським проєктом і називають його „провінційальною автономією“, проти чого „Р'фч“ з обуренням протестує.

Не поєднали ся ще навіть у справі того, хто має переважити утворення будучої Польщі. Кадетські юристи передбачають три можливості: або законодатними палатами, або окремим актом царя, або міжнародною конференцією. Щодо останньої — то ліберали зрештою гадають, що воїна матиме лише ствердити російську постанову в польській справі. Поляки стоять на тім, що польська справа інтернаціональна, що її повинна розв'язати лише конференція держав. Вони покликають ся навіть на Вільсона для умотивування свого погляду. Російські ліберали вперто стоять на тім, що польську справу мають розв'язати законодатні палати Росії. Їх не спинює навіть та обставина, що австрійська та пруська території з польським населенням не належали перед війною до Росії. Кадетські софісти гадають, що коли інші дільниці прилучить ся до російської частини Польщі, то тим самим вони будуть підлягати і сфері законодавства російського „парламенту“. Про те, чи відіють російську Польщу, кадети думають дуже мало. Але російські радикали, наскільки се можна бачити з „Кіевск-ої Мисли“ та „Дня“, висловлюють ся просто за самостійною Польщею, очевидно, більш чи менш помиривши ся з думкою, що Росія вже не відбере Польщі назад.

„День“ напр., критикуючи становище „Р'фчи“ в польській справі, зазначає: »„Р'фч“ твердить день у день, що залежність Польщі від Росії се добра річ, а залежність від Німеччини се зла річ, але се мало кого переконув, бо надто вже нагадує готентотську мораль«. На се обурена „Р'фч“ відповідає: »„Р'фч“ твердить день у день і те, що перемога Німеччини є злом, а перемога Росії — добром. Може „Дню“ і се твердження нагадує готентотську мораль?!«.

Зрештою і сама конституційно-демократична партія розбила ся в польській справі на дві частини. Меншість центрального комітету партії наближаєть ся до точки погля-

ду „Дня“ і в деякій мірі згоджуєть ся на самостійність Польщі, а більшість стоїть уперто на тім, що програма партії, прийнята ще перед війною, цілком вистарчає і для розв'язання польської справи, передаючи її компетенції Державній Думі. Мотивуючи се, кадети зазначають, що польський сойм так само, як і Дума, певно не захотів би рішати про виділення якоїсь території з Польського Королівства, і стають тим самим на історично-державну точку погляду, против якої Литовці й Українці та Білорусини мусять, очевидно, як найгострійше протестувати.

Російські реакціонери ніколи дуже не турбували ся Польщею і, очевидно, против її втрати не будуть протестувати. Недавно на зборах „Славянського товариства“ Соболевский радив Полякам бути при утворенні самостійної Польщі поміркованими й не включати в її межі земель, на яких Поляки творять 1% населення, а Німці 99%.

Обговорення польського питання в Росії сильно занепокоїло Литовців, які побоюють ся, що вони можуть дістати ся в межі будучої Польщі незалежно від того, чи лишиться вона під Росією, чи Німеччиною. Литовські круги в Москві піднесли справу автономії Литви. Литовські суспільні діячі констатують, що російське громадянство не підготоване до ідеї автономії Литви й тому вони рішили самі зробити відповідні кроки в с'єм напрямі. Вже 26 серпня 1914 р., коли оголошено проклямацію Николая Николаевича, у Вільні зібрав ся литовський конгрес, який затвердив постанови конгресу 1915 р. щодо автономії Литви й точно означив її етнографічні межі. Національні інтереси Поляків і Литовців мали бути відмежені на основі обопільного порозуміння. Міжтим до російських Литовців дійшли відомості, що Поляки й не мислять про самостійну Польщу без Литви в її межах. Як доносить „Кіевская Мысль“, литовські круги дістали відомості, що у Вільні відбув ся польський зїзд, на яким ухвалено резолюцію про необхідність прилучення Литви до Польщі й післано відповідний меморіал у Варшаву. Звідти прийшла відповідь, що там і не уявляють собі Польщі без Литви та що польські делегати ведуть у с'єм напрямі переговори в Берліні та Відні.

У Відні, а особливо в Берліні Литовці, очевидно, не лишают польських пропозицій без належної відповіді*), але й Литовці в Москві та Петербурзі радять ся, щоб разом почати конкретні заходи в напрямі литовської автономії. В грудні російські Литовці послали до кадетської фракції меморіал в с'ій справі, але відповіді не дістали. З приватних розмов з поважними кадетами Литовці довідали ся, що без нового зїзду конституційно-демократичної партії не можна прийняти жадання литовської автономії до їх програми. Ще до оголошення утворення окремої комісії в польській справі 21 січня литовські депутати Кейніс, Янушкевич, Лаукатис і Ічас після наради рішили виступити з точно означеною національно-політичною програмою. По утворенні польської комісії справа литовської автономії зробила ся особливо пекучою. Перед відкриттям Державної Думи делегація російських Литовців мала поїхати до Петербурга для переговорів з власними послами та з кадетами про необхідність негайного внесення литовської справи в Державній Думі. Колиб кадети не захотіли взяти на себе ініціативи в литовській справі, Литовці мали-б звернути ся до парламентарних кругів, що стоять лівійше кадетів.

Становище кадетів у польській справі, а особливо литовській дуже характеристичне й поучаюче для поневолених націй Росії, а в першій мірі для Українців, на території яких кадети товчуть ся особливо настирливо.

Полякам, території яких майже два роки вже не належить до царської держави, кадети пропонують автономію, кстру можна назвати „провінційальною“. З Литовцями кадети, очевидно, загалом уникають говорити про їх автономію, викручуючи ся ріжними досить немудрими вимовами. Роблять вони се не лише тому, що не хочуть без потреби гнівати Поляків, виключаючи Литовців з меж „провінційально-

*) Пор. „Литовці“ в 140 ч. „Вістника“.

автономної“ Польщі, а й тому, що загалом не хочуть підносити в Думі небезпечного питання про автономію поневоєних націй Росії, побоюючи ся, що за Литовцями можуть виступити в справі автономії і представники націй, які знаходять ся ще в межах Росії.

Але колиб Литовцям пощастило спонукати ліві фракції Думи виступити в їх справі, то сим осягнено-б поперше, що здемасковано-б націоналізм кадетів, а подруге, що справою поневоєних націй зайняли ся-б групи, які стоять в рішучій опозиції не лише до правительства, а в деякій мірі і до його ліберальних помічників.

Українці не мають своїх представників у Думі, але треба сподівати ся, що при обговоренню литовської автономії та положення інших поневоєних націй в Росії не можна буде замовчати й про українську справу, яка нерасамую силою річей ставала на денний порядок в Думі і при менше важних нагодах.

М. Троцький.

Старі українські пісні про сусідство України з Московщиною.

(Кінець)*.

Як Москва намагала ся знищити недобитки козаччини?

Одначе Росії було не вигідно, що є ще на світі за Дунаєм якесь самостійне українське військо, котре пригадувало Українцям під російським ярмом давню волю України, Січ і Гетьманщину. Тому то царь пробував виманити Запорожців з Туреччини, обіцяючи, що дасть їм землю і зверне їм давні їх вольности. Але ті Запорожці, що перенесли ся були до Туреччини, вже Москалям не вірили. Вони знали, що Москва буде їх лише так довго шанувати, як довго їй потрібна козацька шабля. Задунайські Запорожці під царя не вертали, а лишили ся під Турком, співаючи:

На козаченьків, на Запорожців пригодонька стала,
Що у середу та у обіді їх Москва забрала.
Ішли наші Запорожці над Богом рікою,
Ой, широкою та глибокою, понад Лиманами.
Ой, вже наші Запорожці в великому жалю:
Не знали, кому поклонить ся та котрому царю?
Уклонились турецькому, під ним добре жити.
Ой, пише царь листи до кошового: „Ідїть до мене жити.
„Дам вам землю по прежнему та по Дністер границю!
— „Ой, брешеш, брешеш, превражий Москалю, хочеш

[обманити!

„Ой, як підемо у твоє царство, будеш нам лоби голити!
Ой, летїла бомба з московського поля та посеред Січи впала,
Ой, хоч пропало славне Запороже, та не пропала слава!

Щоб таки заманити Запорожців зза Дунаю, порадив Потьомкин, той самий „Грицько“, що колись „пораїв“ знищити Запороже, відновити невелике запорозьке військо з тих запорозьких недобитків, які ще не встигли перенести ся за Дунай. Одначе замість віддати їм давню запорозьку землю, дали їм пусті лани між Богом і Дніпром. Думка в Москві була така, щоб запорозьких недобитків приманити під свою руку, а потім зробити їх нешкідливими для себе, щоб вони не зносили ся з задунайськими Запорожцями, щоб не втікали за Дунай та не скріпляли задунайської Січи. Щоб бути вкуші й загалом аби мати якусь землю, Запорожці-недобитки згодили ся на се та на землях між Дністром і Богом осїли вони 1787 р. під командою старшин Сидора Білого, Захара Чепіги й Антона Головатого. Се нове військо називало ся вже не запорозьким військом, лише „чорноморським військом“. З одного рапорту Чепіги знаємо, що у Чорноморців було зразу 12.622 козаків.

Лише через поміч Чорноморців Москалі подужали Турка у війні, що настала. Турецьку кріпость на острові Березань здобули в падолистї 1788 р. самі Чорноморці під командою Головатого. Лише при помочи наших козаків

могли Москалі в грудні 1790 р. взяти штурмом турецькі кріпости Очаків і Ізмаїл.

Ті Запорожці, що по зруйнуванню Запорозької Січи утікли були до Турка, не пристали одначе до чорноморського війська, бо вони знали, що Москалі знову зрадять і по війні з Турком закріпостять їх. Вони лишили ся далше на Дунаю й помагали Туркам бити Москалів, при котрих були також брати задунайських козаків, чорноморські козаки. Тому-то задунайські козаки співали, що „під Турком добре жити“, тільки то одно не добре, що йде „брат на брата бити“.

По війні з Турком (1791) Чорноморці стали поселяти ся на дарованих їм землях між Дністром і Богом. Але Москва, котра стільки літ працювала, щоб наше козацтво вигубити, не на те утворила чорноморське військо, щоб з нього відродило ся нове Запороже. До того-ж цариця хотїла також землі між Дністром і Богом роздарувати московським панам, а народ закріпостити в ярмо панщини. Тому то Москалі стали промишляти, якби сих Чорноморців спекати ся. Вже в 1792 р. Чепіга жалуєть ся, що Чорноморців повертають в кріпацтво.

Щоб рятувати останки „славного війська запорозького“, старшина Чорноморців задумала вступити ся Москві з очей в якусь нову землю, подальше від України. В тій цілі старшина Чорноморців вислала до цариці військового суддю Головатого. Цариця спитала московських панів і генералів, де є така ледача земля, котрої не схоче навіть такий неситий пан, що хотїв би і на дні моря виорати поле. Пани сказали, що така земля є під Кавказом, над рікою Кубаню, на півострові Тамані. Пани й генерали сказали так: „То самі болота та скелї“. І воздух там заповітрений. Там також небезпечно, бо в горах живуть розбишаки-Черкеси. Туди післати Запорожців! Нехай вони повисушують багна, нехай вибють Черкесів або нехай вигинуть від пропасниці! Як вже багна переминаять ся в лани, як через те край стане здоровий, як козаки вже вибють Черкесів, то тоді можна буде й сю землю відобрати від козаків і роздати її московським панам. Козаків можна буде тоді знову кудись далше перенести. А може навіть не треба буде їх переносити, бо хвороба й боротьба з Черкесами так їх винищать, що останки можна буде легко присмирити й запрятти в наше ярмо.“

І цариця рішила ся перенести Чорноморців під Кавказ, на Кубань. Так і стало ся. Про отсей перехід в Тамань, над Кубань, Чорноморці лишили нам таку пісню:

Боже наш, Боже! Боже милостивий!
Що ми родили ся в світі нещасливі!
Служили ми вірно в полі і на морі,
Та zostали ся убогі і босі і голі!
Старали ся ми землю заслужити,
Щоби в вольности нам віку дожити.
Дали нам землю від Дністра до Богу,
А границею по бендерську дорогу —
Дністровий й Дніпровий, обидва лимани,
Добувати рибу, справляти жупани.
Прежню землю взяли*) та й сю відбирають,
А Тамань нам дати тепер обіцяють.
Ми-б пішли й туди, аби нам сказали,
Щоб не загубити козацької слави.

Одначе не всі Чорноморці пішли на Кубань. Ті, що не хотїли туди йти, втікли за Дунай до тих Запорожців, що були під Турком. Там вони мали й землю й волю. Сі співали инакше ніж ті, що пішли на Кубань:

Ой, Боже наш, Боже милостивий,
Що породились в світі нещасливі!
Ой, хотїли ми землі заслужити,
Аби в вольности хоч віку дожити.
Служили ми вірно на землі, на морі,
Тепер zostали ся нагі, босі й голі!

* Пор. чч. 138, 139 і 140.

*) Се є Запороже.

Дали нам землю від Дністра до Богу,
А границею по бендерську дорогу.
Дарували землі, ще й три широкі лимани:
„Ловіть, хлопці, рибу, справляйте жупани!
— Ой, либонь жупанів вже нам не носити,
— Колиб хоч нам свити собі заробити.
Дала судариня та й веліла відобрати,
А нас Чорноморців в рекрути забрати.
Козаки-ж сеє почули, стали утікати,
Стала судариня та на них гукати:
„Ой, не утікайте, славні Чорноморці,
Ой, я не веди вас у рекрути брати!
— Ой, ні, не можна вже себе спинити,
— Було степів на троє наших не ділити!

Як Москва довела до загибелі й задунайську Січ?

Сила Запорозжців під Турком ставала щораз більша. Туди втікли не тільки ті Чорноморці, котрі не хотіли йти на Кубань. Утікали й інші гуртки козаків з України, бо бояли ся, що їх Москва забере в салдати. Утікали також поодинокі козаки, спасаючи ся перед бранкою і перед панщиною. За їх прикладом тягли селяне, утікаючи від тяжкої панщини. Сліді сеї мандрівки за Дунай лишили ся в дальших піснях:

Ой, ісходились у кінець Дунаю та до купи лимани...
А там наших Запорозжців сорок тисяч проживали.
Добре було Запорозжцям і під Турком жити,
Одно тільки те недобре, що на брата бити.
Ходив, ходив молодий козак по річці по Дону...
Прибукав ся козак, примотав ся к самому Дунаю:
„Перевезіть мене, хлопці-перевозці, на той бік перевозу;
„Сімсот рублів заплатю вам, до тисячі доложу!

Така мандрівка за Дунай і зріст задунайської Січі за-
тривожили царя й московських панів. Цареві втікали ре-
крути, а панам закріпощені хлопи. До того Москва все бо-
яла ся, що з отсеї задунайської Січі може на Україну пе-
рекидати ся стара думка про волю України, про привер-
нення Гетьманщини й Січі та про незалежність України
від Москви. Тому-то й царь і пани робили всякі перепони,
щоб нелегко було дістати ся за Дунай, та видовлювали вті-
качів. Про се маємо памятку в пісні:

Ой, Дунай річка та широка,
На перевозі та усе глибока.
Та дуги із дугами, а береги з берегами...
Ой, там Запорозжці проїзжали
І молодих бурлак провожали.
А тепер не проходять
І бурлак не проводять...
За превражними панамі.

За кожним разом, коли тільки Росії грозила яка війна,
особливо з Турком, звертав ся царь до задунайських коза-
ків, обіцявав їм землю і волю, щоб тільки вернули під його
владу. Запорозжці все відповідали: „Ой, брешеш, брешеш,
превражий Москалю! Хочеш обманути!“ — Аж в 1828 р.
повело ся Москві піддурити малу частину задунайських Сі-
човиків. В Січі за Дунаєм було тоді дуже багато селян не-
козаків, що, було, притягли на Дунай за козаками. Більша
часть тих селян тужила за рідним краєм, за жінками й ді-
тьми. До того були вони темні та не розуміли так діла, як
Запорозжці. Отсеї селяне помогли своїми голосами вибрати
кошовим отаманом свого провідника Гладкого, котрий був
за поворотом під царя. Самі-ж справдішні Запорозжці ані
чуті не хотіли про поворот, але рішили ся помагати Тур-
кови проти Москаля. Більша часть Січовиків пішла до ту-
рецького табору під Силістрією. Тоді Гладкий — а було се
в 1828 р. — зібрав охочих до повороту — було їх тільки
500! — й потайки утік з ними з Січі та пристав до мо-
сковського війська. За сю зраду Гладкого Турки й Молда-
вани піместили ся на тих козаках, що zostали ся, бо бояли

ся, що й ті зрадять. Напали на Січ, зруйнували її й багато
народу вирізали.

Тих Січовиків, що вже були в таборі в Силістрії,
Турки забрали до Царгороду, бо вже їм не вірили. Про
зруйнування сеї Січі за Дунаєм козаки співали:

Ой, летіла бомба — серед Січі впала...
Пропало військо запорозьке, не пропала слава.
А нас Гладкий отаман поголив, ще й поголив,
А всеж він нам славу козацькую зробить.
Питаєть ся Дніпро тихого Дунаю:
„Скажи ти мені, мій тихий Дунаю,
„Чом я своїх козаків на тобі не видаю?
„Чи твое гирло козаків пожерло,
„Чи твоя вода козаків забрала?
Промовить Дунай до Дніпра-Славути:
— Дніпре батьку, Дніпре-Славуто!
— Сам я собі думаю та гадаю,
— Чом твоїх козаків у себе не видаю?
— Уже четверть года, три місяці, вибиває,
— Як твоїх козаків у мене не має.
— Ні їх моє дунайське гирло не пожерло,
— Ні дунайська вода козаків не забрала,
— Їх Турки не постріляли, не порубали,
— До Царгороду в полон не забрали.
— Всеї мої цвіти лугові пониділи,
— Що твоїх козаків у себе не виділи.

Отся зрада Гладкого загирила останне вільне україн-
ське військо.

По війні Росія зрадила козаків Гладкого так само, як
була зрадила Чорноморців. Не усадила їх на Запорожжю,
як була їм обіцяла, але перекинула їх під Озів, де зробила
з них окреме військо. Опісля-ж і їх переведено на Кубань
і злучено з Чорноморцями в одно кубанське військо, яке
існує донині.

Закінчення.

По скасуванню Гетьманщини, по перенесенню Чорно-
морців на Кубань, а козаків Гладкого під Озів цез на
Україні й на Запорожжю. слід по козаках, що так довго бо-
ронили нашої землі перед татарською й турецькою нава-
лою, що боронили наш народ перед чужим — польським, чи
московським — пануванням. Гетьманських козаків розору-
жено та замінено у вільний хліборобський стац, хоч і їх
значну частину повернено в кріпаків. Чорноморців і Запо-
розжців частю повернено в кріпаків, а частю перенесено на
Кубань, подальше від давньої України, аби вони не будили
на Вкраїні охоти до волі й незалежності. Стільки й сліду
лишилось з колишніх Запорозжців.

На жаль — Кубанці не ті свободні орли, що колись
були Запорозжці. Приборкані вони та переважно забули,
чим Січ була славна. Кубанці також славні вояки, одначе
нема в них — на жаль — сього вольного духа, що був у
Запорозжців, а котрим саме Січ таку славу в нашій народі
навіки собі заслужила. А шкода, велика шкода! Инакше
цінив би та шанував наш народ Кубанців, якби серед них
запалало давнє українське змагання до волі. Не за царя-ж
і не за Росію-Московщину ляли свою кров Запорозжці, а за
неньку-Україну — нераз і проти Росії і проти царя!
Тим-то вони й не були несвідомим „гарматнім мясом“ і не
наймитами царя, але свідомими борцями за волю
України.

Идучи 1654 р. під „протекцію“ московського царя,
українські козаки не думали, що Москва буде катом їх волі
й волі України. Сю гірку правду спізнали вони аж пізній-
ше, як Москва поділила з Польщею Україну, як вона Геть-
манщину скасувала, як Січ зруйнувала, як народ закріпо-
стила, як козацьчину знищила. Але тоді вже було за пізно!
Козацька сила вже була зломана та розвіяна по світу. Ось
про се співає така пісня:

Ой, не гаразд, Запорозжці, не гаразд вчинили,
Що степ добрий, край веселий Москалю вручили.

Ой, край добрий, край веселий, — забісовані люде..
 Не знали, де поклонитись, а котрому царю.
 Поклонились московському... ще ми го не знали..
 Тепер же ми, Запорожці, навіки пропали:
 Гей, ти Катерино, ти царице вража, ой, що-ж ти зробила?..
 Нащо усі степи і усі клейноди Москалеви доручила?
 Ти царице, суча мати, що великий напуст напустила
 Та все військо запорозьке та й занапастила.

Через перенесення Чорноморців на Кубань спасла ся лише маленька частина того нашого козацтва, котре ще не вигибло через війни, через тяжкі роботи й московські шибениці. Ще більше ніж се, що пішло на Кубань, розбрило ся по цілім світі й пропало для нашого народу. Ось так багато козаків, що по полтавським погромі (1709 р.) втікли були в Мазепю до Молдавщини, лишили ся навіки в чужині. Часть тих козаків Туреччина переселила під Солунь (Сальоніки). Із тих козаків, що втікли на Дунай по знищенню Запорожя, лишило ся багато за Дунаєм. В 1785 р. вісім тисяч наддунайських козаків взяла на службу Австрія і дала їм землі в Банаті і в бачьським комітаті (Славонія). З тих австрійських Запорожців часть вернула до Туреччини, а друга частина лишила ся в Славонії й Хорватії.

По зраді Гладкого й по зруйнуванню наддунайської Січі (1828 р.) Туреччина перенесла часть Запорожців до Малої Азії. Решта лишила ся над Дунаєм і живе там донині. Неодна держава потребувала тоді добрих вояків. Козакам, що вже не мали вітчизни, було все одно, у кого заробляти шаблею на хліб насущний. Тому то ті, що потребували вояків, напр. Мальтизи*), наймали наших козаків. Про се, як то наші козаки розбрили ся по цілім світі, співало ся в пісні:

Ой, повійте, вітри, та все пизові,
 Та на наші лодки, та все дубові,
 Та на наші реї, та все кедрові,
 На наші паруси, та все шовкові!
 Ой, зажурив ся сивий соколонько,
 Ой, бідна наша, наша головоцько,
 А що не укупі наші брати сіли..
 Наші брати сіли та й пісні запіли..
 О дин у Москаля, другий у Турчина,
 Третій у Мальтиза служить за одежу.
 І той гірко плаче за польською межев.
 — Ой, ти Москалю, еретичний сину!
 — Запропастив Польцу, ще й нашу Вкраїну!

На вступі сказали ми, що Росія тому завзяла ся вигубити наше козацтво, щоб Україну й Запорожжя перемінити в московський край, щоб з українського народу дерти податки для Московщини, щоб хлібом українського народу годувати московське військо, щоб з нашого народу брати рекрута в московське військо, аби за Москву проливали кров не так Москалі, як головно Українці, щоб землі України й Запорожжя роздати московським панам, сенаторам і генералам, аби весь наш, козачий і неказачий, народ закріпостити й закувати його в ярмо панщини. Як усі народні пісні, які ми навели, показують, Москві пощастило все те зробити. Українець, що перше був вільний, по винищенню козацтва, заспівав:

Ой, горе, не Гетьманщина, —
 Надокучила нам вража панщина,
 Що, ходячи, наїся ся, сидячи, виспиш ся.
 Як на панщину іду, торбу хліба несу,
 А з панщини іду, — ні кришиночки,
 Обливають мене дрібні слізочки.

Або друга така:

Ой, Москалю, Москалю, що так худо робиш?
 Славне наше Запорожжя усе в кінець переводиш!

*) Мальтизи — орден рицарів на острові Мальті.

— Не жалуйте, Запорожці, та на свої вражі пани*),
 — Бо пани, пребісові сини, уже вони поробили,
 — Що всі степи, усі землі, Москалеви вручили!

Москалі вигубили наше козацтво, Москалі загорнули всі наші краї під свою нагайку, Москалі всі наші лани, степи й ліси порозбірали, запрягаючи останки козацтва й селян в ярмо панщини. До того просвіта серед народу на Україні слаба, бо школа чужа, московська, дітям тяжко чу жу мову розуміти. Росія-Московщина не допускає і українських газет, аби народ не набирав ся розуміння, „хто він“ аби не гуртував ся і не забажав знову волі України. Москалі деруть з України податки, але сі гроші не на добро українського народу, але на свою користь витрачають: на царя, на його рідню, на московських панів, урядовців, на царське військо, на поліцію, жандармів, охрону, каторгу, на московські школи і т. д.

Тому не злобна видумка „мазепинців“, як звуть Москалі свідомих Українців, що Москва Україну зажерла й дальше зазирає. Се гірка й кривава правда, бо про неї виспівав сам народ у прадідних піснях. Ті пісні ще й нині співають ся, особливо старими людьми, хоч нераз люде й не розуміють вже добре того, про що в тих піснях співають ся.

Письменні люде списали їх з народніх уст і пустили в книжки, щоб грядучі покоління, дурманені в московських школах, не забули, як Москва-Росія зажерла Україну!

Вячеслав Будзиновський.

Північно-західна Україна.

І. Географічний огляд.**)

Хоча Україна з географічного боку безперечно належить до східної Європи, то — як виказав Рудницький — займає у східній Європі самостійне становище, творить окрему географічну провінцію. Українська географічна провінція відрізняєть ся різко від інших східно-європейських: великоруської, північно-російської, уральської балтійської і білоруської не тільки з огляду на вигляд і будову поверхні, але й мала зовсім відмінну геологічну минувшину. З другого боку вона не представляє собою зовсім одноманітної області; навпаки між поодинокими частинами України замітні чималі різниці, котрі оживляють географічний образ цілості й додають йому різноманітності. Найбільше кидаєть ся у вічі протилежність між південно-східною і північно-західною половою, з котрих кожда ділиться знову на поодинокі тектонічно-морфологічні одиниці, більше або менше споріднені між собою. Північно-західна Україна, до котрої зачисляемо губернії холмську й волинську, потім південну частину городненської і південно-західну частину минської, обіймає чотири таких тектонічно-морфологічних одиниць або областей: Розточчя, Волинську плиту, Підляшся й Полісся. Теперішні політичні й адміністративні границі проведені тут зовсім довільно, без огляду на природні й історичні, і їхня слаба сторона дуже ярко виявила ся в теперішній війні.

А. Розточчя, зване також Львівсько-люблинським хребтом, простираєть ся як сильно пошарпана вузька плита між долинами Сяну—Висли (на заході) й Буга (на сході). На захід спадає стрімкіше, на схід розлазить ся лагідними рівнобіжними горбами, між котрими лежать широкі багністі долини лівобережних допливів Буга. Починаєть ся коло Львова висотами до 400 м., потім обнижуєть ся до 300—340 м., зискуючи у північно-західнім напрямі на ширині, й вкінці переходить у Люблинську плиту. У волинську губернію входить Розточчя цілим хребтом між Томашовом і Білгородом, а потім, перейшовши в люблинську, висилає в Холмщину свої північно-східні галузи, низькі, ледви помітні горбовини, котрі

*) „Свої вражі пани“ — се козацька старшина з Гетьманщини, що зрадила Україну та пішла на царську сторону, за що цар заплатив їй, заводячи в Україну крипацтво.

**) Література Ст. Рудницький, Географія України; також у німецькій перерібі п. з. Ukraina, Land und Volk. Ренск, Die Ukraina. St. Rudnitskyj, Zur polit. Geographie der Ukraine.

все більше сплющують ся і гублять ся в Підляській низині. В південній частині, коло Томашова й Грубешова, вони покриті льосом і через те плодovitі, але вже в лінії Замостя починають ся більшi простори піску. Плодовиті поля на південнім сході та піскові видми на південнім заході й півночі міняють ся з листясто-сосновими лісами, з підмоклими луками й торфовищами вздовж потоків і Буга.

Б. Широка, болотниста долина Буга відмежовує Розточе від Волинської плити. Волинська плита простираєть ся на сході аж по Тетерев, на півдні по стрімкий спад значно вищої від неї Подільської плити й переходить на півночі без замітної границі в Поліссє. Вона, подібно, як Розточе, обнижуєть ся з півдня на північ, через що й її ріки пливають у північнім напрямі. Та коли ріки Розточа, через Буг, належать до басейну Висли, тому й Балтійського моря, волинські ріки збирає Припять і веде Дніпром у Чорне море. Європейський вододіл, котрий туди переходить, не зазначений ніяким помітним для ока піднесенням. Краєвид Волинської плити доволі однаковитий: плоска горбовина, коло 250 м. висоти, поперерізувана широкими, забагненими долинами рік. Тільки в південній частині, на пограниччю Поділя, терен стає більше хвилястий. Найінтересніша частина Волині — се, так сказати-б, хребет цілої плити, полоса між Стиром і Гориню. Тут плита підіймаєть ся найвище; в південній частині, коло Крем'янця, горби доходять до висоти понад 400 м. і, спускаючись стрімкими збочами у вузькі ярugi, викликають вражінне живописної підгірської країни. Ще в околиці Дубна зустрічаємо горби до 340 м. високі і щойно на північ від Рівного та Луцька горбовина зовсім обнижуєть ся і прибирає загальний характер плити. Сей хребет ділить Волинську плиту на дві частини: західну, низинну, й східну, також плоску, мало розчленовану, котра звільна обнижуєть ся на схід. Обидві частини мають відмінну геологічну будову. Західна має підложє з крейдяних мерглів, місцями наслоєне вапняком, глинами й пісковиком, східна належить до праостарого українського гнізда, гранітно-ігнайсове підложє котрого покрите старотретичними осадами. Горбовина між Стиром і Гориню грала в минувшині Волині видну роллю яко межа між дулібською та деревлянською колонізацією, потім, кількома наворотами за князівської доби, між Київською і Волинською землею, вкінці, при другім поділі Польщі, яко границя між Росією і Польщею; а й у теперішній війні від вересня 1915 р. по червень 1916 р. йшла нею бойова лінія. На Волинській плиті ґрунт не скрізь однаковий. В південній частині творить льос верхню покриву, подекуди, особливо в староконстантинівськiм повіті, зустрічаємо полоси чорнозему. Через се південна Волинь дуже плодovита. Чим далше на північ, тим ґрунт піснійший; попадаєть ся глина й суглинка, ромуш, а в північній, особливо-ж північно-західній частині піски та багна. Загальний вид парковий: поля міняють ся з лісами, широкими долинами ліново пливучих рік тягнуть ся підмоклі сіножати й пасовища.

В. На північ від Холму, в околицях річки Володави, лівої притоки Буга, зникають останні сліди горбів Розточа й простираєть ся безмежна рівнина. Се Підляше. Крім північної частини Холмщини Підляше обіймає південну частину городненської губернії. Північна границя Підляша, рубець Білоруської плити коло Вільська, творить разом етнографічну границю між українським і білоруським населенням. Краєвид тут дуже однаковитий. Тільки ліси, здебільша соснові, між ними славний біловезький праліс, децю оживляють виднокруг. Земля глиняста й піскова, мало урожайна великі простори покриті підмоклими пасовищами й торфовищами. Ріки Буг і його правобічні та лівобічні допливи пливають ліново, ділять ся на рамена та своїми частини розливами забagnaють околицю. В південній частині Підляша попадають доволі часто озера, котрі завдячують свій початок моренам ледяної доби.

Г. Підляше на сході непомітно переходить у Поліссє. Низький, ледви 170 м. над рівень моря піднесений, плоский і для ока зовсім непомітний вододіл між Бугом і Дніпром (Припятью) творить між обома границю. Поліссє обіймає південно-східну частину городненської, південну мінської й північну волинської губернії. Се найсумніша, найнепривітніша й най-

бідніша частина цілої української території. Замкнене від півночі Білоруською, від півдня Волинською плитою, творить Поліссє багнисту кітловину, найбільшу багновину в Європі, що своїм простором 70.000 км² майже дорівнює Галичині. Колись, у давнину, Поліссє було одним величезним озером, що донині залишило за собою в заглибинах менші й більшi озерця, а ще й тепер рік-річно в часі снігових розтопів або по довшій слоті розливають ся води Припяти та її притоків і перемінують цілі простори у безкрає озеро. Тоді рух на лихих, вимощених тарасюками дорогах перериваєть ся зовсім і села, положені на піскових горбах, що мов острови сторчать із води, зносять ся зі собою тільки човнами. Ліново котить Припять свої філі зі заходу на схід, ділить ся на рамена та враз зі своїми притоками творить цілий лабіринт водних рукавів і розток, котрі до того по кожній повені міняють свої русла. Управа землі можлива тільки на плоских горбах, що ледви на 10—20 м. підіймають ся понад околицю й ізза піскового ґрунту мало урожайні. В західній і північній частині Полісся переважають багністі соснові ліси, у східній та південній простираєть ся т. зв. гала, болотнисті пасовища, денеде покриті верболозами. Биті шляхи й залізниці мінають поліські багна й тому комунікаційні відносини тут дуже невідрадні. Щойно в останніх часах російське правительство провело, зі стратегічних оглядів, через саму середину болот залізницю з Гомеля до Пинська, а потім і поперекову лінію, котра вяже волинські твердині з Вільною. Але се не зменшує межевої ролі Полісся; воно різко відділює Білу Русь від Волині та творить разом західну заперу для Великоросів.

З отсього короткого огляду бачимо, що географічні області північно-західної України не виказують між собою різких ріжниць. Будова й краєвид Розточа так само мало вирізняють ся від Волинської плити, як Підляше від Полісся. Як Розточе незамітно переходить у Підляше, так і між Волинською плитою та Поліссєм нема властиво означеної границі, бо долинами Стохода, Стира, Горині та Случи Поліссє врізуєть ся глибоко у Волинь. Се дає нам повне право уважати всі чотири тут обговорені географічні області: Розточе, Волинь, Підляше й Поліссє за єдину, окрему, під багатьома оглядами суцільну північно-західну українську географічну ґрупу.

Коли потому шукати за дальшими областями, до котрих тота північно-західна українська географічна ґрупа природними умовами найбільше підходить, з котрими можна-б її потім звязати у нову, вищу географічну цілість, приходиться ся перш усього звернути увагу на Галичину. Правда, ріжниця між краєвидом Розточа й напр. Поділя велика, а й до Волинської плити спадає Подільська доволі маркантною лінією. Але для проведення політичної границі сей рубець так само непригожий, як напр. спад австрійської гранітної плити до долини ріки Морави (т. зв. гори Мангардта). Він сильно пошарпаний, порізаний долинами, зверненими на північ, і має багато переходів, котрими можна вигідно перейти з півночі на південь. Загалом усі західно-українські області від Полісся по Карпати географічно звязані між собою куди більше ніж напр. з Білоруською або Середньо-російською плитою. Проф. Пенк уважає їх як ряд плоских, рівнобіжних філій, що обхоплюють Карпати від північного сходу й гублять ся аж у Поліській і Середньо-дніпрянській рівнині. Ті філі зазначені полосами горбовин, котрі йдуть здебільша в південно-східнім напрямі, відділені від себе ріками, але переходять одна в другу без різких противенств і границь. Ціла тота область належала колись до лісової полоси, що від Полісся і Підляша простирала ся через Волинь і західний рубець Поділя (так зване Опіле) аж до Карпат, де сходила ся з карпатськими лісами й тільки на східнім галицькiм Поділю звільна переходила в т. зв. парковий краєвид. Через те східна Галичина й північно-західна Україна стоять між собою в географічній звязи й творять разом деяку цілість, єдиницю вищого роду на території загально-української географічної провінції.

(Далі буде).

Миرون Кордуба.

Про українські школи на Волині.

Вражіння.

Лист до гімназиста в місті С.

Володимир Волинський, в сьчні, 1917.

Мій Дорогий!

Від часу, як я написав для Тебе опис ночі в першій лінії стрілецьких окопів і Ти гарно подякував мені за сей опис, — не мав я багато приємностей ізза своїх писань. Аж недавно одержав я від Тебе дописку в листі Твоїх батьків, в якій Ти м. ин. пишеш: „Дуже цікавий я знати, як виглядає Волинь“. Отже я опишу для Тебе і Твоїх ровесників Волинь, а пічну від українських шкіл на Волині, бо вони тепер найбільше займають Стрільців, що знайшли ся на Волині, та всіх свідомих Українців у сих сторонах, а тим самим і мене. Ті школи будуть мабуть і Тебе інтересувати, бо як бачу з „Діла“, багато Твоїх ровесників і товаришів цікавить ся ними та складає датки на удержання їх. Так послухай, як мені представили ся українські школи на Волині.

I.

(Зміст: Ніч близько фронту. — Рух двох сил. — Що вони представляли. — Що шепотіла понура башта тюрми осліпленого князя Василька).

Темна ніч. Холодно та мрячно. На небі ніодної зірки. Тільки тяжкі, понурі хмари сунуть ліниво по небосклоні й немов зсувають ся на землю. А по камяним, твердим і нерівним бруку Володимира Волинського дуднять тяжко і якомсь незвичайно суворо великі колеса гармат. Брук стогне. Так уривано, як бита звирина. Час до часу зазвенить залізо, — так і чути, що воно грубе, потворне. А на темнім фоні неба блисне спічаста пікельгавба — одна — друга — третя — десята. Немов у такт тим блискам стугонять тяжкі удари копит меклембурзьких коней, що повагом хитають ся, посуваючи ся вперед. Чути силу в тім поході, велику, нечувану силу. Таку, що не звертає уваги на боки, а йде перед себе. Там — вперед, де везені гармати сіятимуть знищення та смерть, або самі ляжуть поломані, пірвані, в болоті і грязюці. Тільки раз, одинокий раз зирнула в бік гостра електрична ліхтарка. То якийсь пруський офіцер чи жовнір звернув її в той бік, де скромно й тихо їхав, немов перекрадав ся, звичайний візок. На нім сиділа ніжна, утла учителька. Її матово-бліде личко блиснуло в світлі ліхтарки. Скільки виразу в нім було! Втома далекою дорогою й острах перед невідомим і цікавість і почуття слабости в порівнянні з тою силою, що сунула побіч, — все було в сім личку.

Вона репрезентувала в сій хвилі те саме, що та величезна, тяжка, убійча сила, яка дуділа по стогнучім бруку: ідею народу. Тільки тамта сила представляла ідею народу сильного, незалежного, що свідомо держить кривавий меч у руці й сотки твердинь і нескінчені табори військ, якими кермує воля могутнього імператора. А вона представляла думку прибитого й розбитого народу, давно затоптаного в болото знесилля сильними сього світа. І тому так скромно на боці їхав її візок, що навіть нечутно його було в гуркотінню германських гармат.

Великокняжий город спав у темній мряці. Тільки здадека блистів якийсь мертвим, фосфоричним світлом собор Мстислава й темніла при нім понура башта тюрми, де мучив ся осліплений князь Василько, син Романа Великого. Темніла й говорила нечутним шепотом: Так, так — і твій народ був би мав тепер також таку велику й тяжку силу, що сунула-б на схід сонця, проти Москви, сунула-б нескінченими лавами через город Володимира на великі боєвища, де рішається доля народів, — був би мав сю силу тепер, якби не я, тюрма осліпленого своїми князя Василька, найліпшого з господарів між українськими князями: я символ терпіння і нещастя

України, спричинених її провідниками. І тепер, коли йде по землях України страшний, збожеволідий Арес — і кидає смагу з пламенного рога на її села й міста, має український народ тільки таку силу, що їде на маленькім візочку, займаючи крайчик дороги на великім шляху Володимира...

II.

(Зміст: Вписи в українській школі у Володимирі Волинськїм. — Як представляють ся волинські діти. — Чому вони смілійші від галицьких? — Спомини з диточих літ. — Потвердження висновків жидівськими дїтьми. — Чи я радо перервав записи?).

А на другий день рано був я в українській школі у Володимирі Волинськїм і переводив вписи. Сонце світило ясно. Діти з рожевими личками вбігали до школи. Переважно самі. Без батьків і матерей, чого я ніколи не бачив у Галичині. Вони загалом живійші й рішучійші від галицьких дїтей.

Такі картини вбили ся мені притім у тямку: Мала, одинадцятилітня дівчинка приводить за ручку дві молодші від себе товаришки, уставляєть ся з ними в один ряд і за кожду з них говорить відважно, як вона називаєть ся на імя і назвище, скільки має літ і де живе.

„А як називаєть ся по батькови?“ — питаю малу опікунку.

— „Не знаю, але зараз довідаю ся“ — відповідає і вибігає перед школу, де ждуть інші діти. По якімсь часі приходить і каже:

— „І вони не знають. Але то ніщо: довідаю ся вдома й завтра прийду сказати“.

Друга картина: малий, шестилітній хлопчик, що також прийшов сам до запису, відповідає сміло на всі питання. Заохочений його смілістю, постановив я переконати ся, чи сей дїтвак знає щось про ріжницю віри.

Питаю його: „Якої ти віри?“

— „Православної“, відповідає хлопчик.

„Не католик?“

— „Ні, я православний“, сміло й рішучо твердить маленький.

Мимохіть пригадали ся мені залягані діти галицьких таж само заляканих селян.

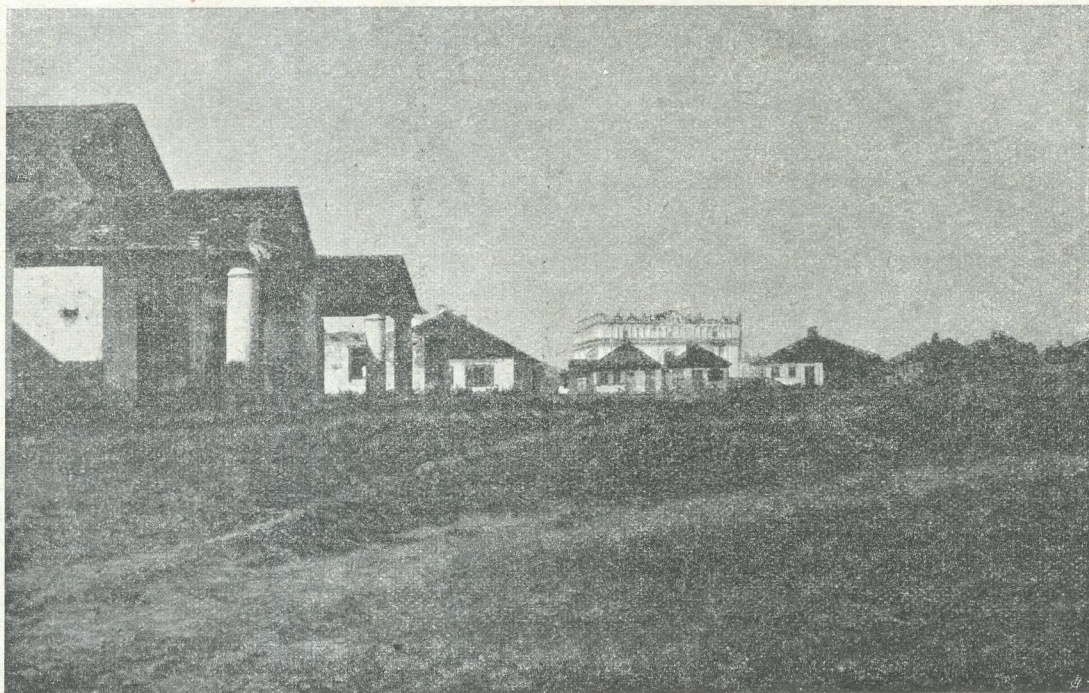
І як жива станула переді мною — в блиску сонця й моїх дїточих літ — школа, до якої я перший раз ходив записувати ся. Кождий камінь і кожда плита й кожда пляма на тій плиті стали в памяти такі свіжі немов обмиті. І всі сходи, що вели до школи, високоположеної школи василіянського монастиря, стали в памяти мов у фільмі. І краски дивану, що простягав ся в коридорі перед конференційною залю, пригадали ся живо-живо: він був темно-брунатний з червоними краями. Але найживійше затріпав ся в душі спомин жаху, який проймав мене, 6-літнього хлопця, в хвилі, як ішов я тим хідником. На тлі тих картин скристалізувало ся питання: яка причина того, що той жах там існує, а тут його нема — в таких самих дїтей — того самого народу? Думка, як гонча собака, бігла закамарками душі правдивим слїдом на місці, де була укрита розвязка сеї загадки...

Довгий п'ятсотлітній гнет галицького селянина й міщанина, гнет, виконуваний чужими, кричав тут, у ясній залі володимирської школи: мене тут не було й тому сі діти смілійші, смілійші! Нараз прийшло потвердження сеї розвязки: до залі увійшла Жидівка з двома дїточками, хлопчиком і дівчинкою. Всі троє були онесмілені. Діти оглядали ся трівожно. Довгий ряд думок, темних і понурих, як гирла германських гармат, що котили ся вчора шляхом Володимира, товкли ся по мозку. І важко мені стало. Так дуже важко, аж в очах потемніла зала, сонцем залита. Чижиби я і ціле покоління української інтелігенції помиляло ся щодо того, як почував ся український народ у російській тюрмі? Чижиби він аж так привик до вязниці? І довго-довго пересували ся переді мною дїточі ряди та всі те саме говорили змістом своїх відповідей, рухами, виступом. Вибила 12-та. Я радо перервав вписи. І більше вже не пішов переводити їх: просив товаришів, аби скінчили. І на другий та третій день не йшов до школи, — не міг.

1. Ринок Любовня з жидівською святинєю і старими домами.

2. Церква св. Юрія в Любовні.

III.

(Зміст: Видихавши ся. — Чудове місто з чудовим іменем. — Зрозумінне старих злочинів. — Один з круга Червенських Городів. — Його околиця. — Його давнина. — Перша згадка в літописі про західну Україну. — Суперечка між істориками. — Яка держава могла побудувати систему укріплень, в склад якої входив і Любовень? — Що знає оповісти арабський літописець? — Любовень в день і в ночі. — Ринок в Любовні? — Блаукаюча церква. — Інші сліди старої естетичної культури. — В блиску троякого світла. — Волинь і Асирія. — Тут дзвони, яких не було в цілій українській землі).

Аж як минули тижні та я видихав з себе ті вражіння й думки, які викликали в мене володимирські вписи, вибрався я відвідати школу в Любовні.* Чудове місто з чудовим іменем. Вже на дорозі з Ковля до Любовня видко, що зближаємося до незвичайно гарних околиць. Гаї стоять, як оази на полях, і поля сонцем залиті стоять серед темних лісів. Немов якась артистична рука доброї, старославянської богині мерезада сю країну. Як дивився я на неї та її красу, зрозумів усі злочини і криваві боротьби українських князів, що велися ізза посідання сеї землі. Зрозумів навіть причину злочину, що продовжався в темній башті князя Василька...

Дворець в Любовні малий, але приємний: високий, між тінистими деревами, в дуже спокійнім місці, за містом. Вхідимо до міста — з дивним вражінням. Бо, знаєш, Любовень належить до найстарших міст українського народу, він старший не тільки від Львова, Перемишля, Теребовлі, Володимира Волинського, але хто знає, чи й не від Києва. Бо належав він до т. зв. „Червенських Городів“, про які вже в найстаршій літописі українського народу згадується як про щось дуже старе, таке старе, що невідомо, до кого воно належало. Се й є головною причиною великої суперечки між українськими й польськими ученими про значінне сього місця в нашій найстаршій літописі, де під 981 р. перший раз згадується ся також Галичина (вона ще тоді не називалася так, бо Галича ще не було). Се місце звучить: „Іде Володимир ко Ляхом і зая гради їх, Перемишль, Червень і іні городи, іже по сей день суть под Русю“.

З того польські історики виводять, що ті городи й землі, де вони були, польські, бо так їх називає українська літопись, і що вони шойно від часів Володимира стали українськими яко завойовані українською державою. В дійсности се місце літописи можна з однаковою справедливістю всіляко пояснити, а не лише так, як пояснюють його Поляки. З огляду на те, що найстаршої літописи не маємо в оригіналі, а при відписуванні робили переписувачі найрізномордніші помилки та пропуски, можна се місце в літописі читати й так: „Іде Володимир ко Ляхом і зая гради та (? Ред.) Перемишль, Червень і іні городи“... Можна се місце розуміти і так, що воно писане за часів, коли ті городи забрали від нас Ляхи, отже вони були тоді „їх городи“, а знов потому, коли Ярослав Мудрий відобрав їх від Польщі, переписувач літописі дописав слова: „іже по сей день суть под Русю“, причім ні трохи не журился тим, як усе те разом годить ся або не годить ся з собою. Одначе всі такі толкування слів старої літописі

* „Любовень“ вимовляється з наголосом на першій складі. Так говорить народ. Офіційно—Любомль.

(з котрих одно так само добре, як друге, бо правдивості ніякого з них не можна тепер на основі самої літописі доказати) не можуть рішати про сю справу. Рішити про неї можемо тільки на основі докладного розгляду подій і обставин з тих часів. Отже Польща до часів Володимира Великого все була політично дуже слабосильною, несудільною країною, в котрій по-стійно жерли ся між собою різні князики й поодинокі племена, супроти чого просто немислима річ, аби вона могла побудувати й обсадити таку величню систему пограничних кріпостей, яку становили „Червенські Города“.

Бо мусиш знати, що Червенські Города обіймали коло 50 городів і кріпостей. Ось вони: Андріїв, Беско, Білавода, Бідеполе, Білин, Бусно, Бусовна, Верещин, Володава, Войславичі, Ганськ, Грабовець, Градище, Городище, Грушів, Городло, Гірків, Грубешів, Гуца, Жуків, Кане, Косинів, Кізя Гора, Красничин, Красностав (Щекарів), Крупи, Любовень, Охожа, Огородище, Орлів, Остриця, Парчев, Пустотев, Ратно, Синиця, Сліпче, Столпе, Сосновиця, Сідець, Сікарів, Стольно, Стрий, Стрижів, Тариміхи, Тернава, Тиханка, Устедуг, Уханс і інші.

Головний з тих городів — Червень стояв, здається,* на місці, де тепер чернівецький ліс, на мильо від Холму, півнішній столиці західної України, між річкою Удалець і лавницьким потоком. Ся околиця досі багниста, а колись була ще неприступніша (недалеко є село, зване „Заозіре“). Таку величезну систему кріпостей могла побудувати тільки могутня держава, що мала до того відповідні засоби й історичний і стратегічний досвід. А про таку могутню державу згадує арабський літописець Масуді в своїм творі „Золоте Промінь“. Він називає ту державу „Волінська“ та знає навіть назвати її короля Маджака, котрому підлягало багато племен. Заки така держава з монархічним устроєм могла витворити ся і zorganizувати ся, мусіло минути багато століть. І тому я зазначив Тобі вище, що такий город, як Любовень, може бути навіть від Київів старший. Він перецвів уже в часах, в яких Київ ще й не починав цвісти. А як наш Київ став осередком всіх українських земель, тоді про Червень і городи, що його окружали, і слух загиб. Зостала ся тільки неясна легенда, що такі городи були. Але де вони були й хто їх будовав, про се ходили тільки глухі вісти.

Можеш собі представити, з яким почуттям візджаєть ся в таке прасаре місто і як цікаво побачити в нім українську школу.

Наперед опишу Тобі само місто. Воно робить в день незвичайно приємне вражіння, так, що зараз приходить на думку: якже слушно назвали се місто „Любовень“. Ринок чотирикутний і такий величезний, що подібного базару не бачив я навіть у найбільших містах Європи, не виключаючи столиць. Перше, що впадає тут в очі, то жидівська святиня. Навмисно не пишу „божниця“, бо вона така стилева й симетрично гарна, так панує над цілим ринком своєю скромною величністю, що вповні заслугоє на назву святині. Напроти неї стоїть під горбком, на котрім був княжий замок, церква св. Юрія (Георгія), дуже гарна своєю симетрією і гармонійними розмірами. Але те, що вона стоїть під горбком, не дає думці спочити, провокує її, силує мозок до думання, до представлення собі тої церкви на сусіднім горбку. Се й є тайною народньої легенди про те, як ся церква стояла колись на тім горбку, як опісля добровільно зійшла з нього й шукала для себе иншого місця і як вінці вибрала собі те, на котрім тепер стоїть. Як побачиш коли положенне тої церкви, то зрозумієш, що той, хто видумав сю легенду, мусів мати дуже чутку на красу душу. На місці, де стояв колись замок українських князів, стояла опісля палата польських магнатів Браніцьких, предок котрих за готівку продав Польщу Москві. Цікаво, що в далеких нащадках збудила ся опісля потреба експіації того діла — і вони взяли участь в повстанню проти Росії. По здавленню повстання сконфісковано їм добра та зруйновано сю палату. Його льохи, будовані в формі хреста,

* Їй инакші теорії (припущення); одна з них твердить, що Червень стояв на місці, де тепер село Чермно.

заховані ще зовсім добре. Ліворуч від церкви й замкових руйн стоїть ряд старих домів з незвичайно цікавою коломнадою. Так і видно, що в них відбиваєть ся відгомін старої культури сього города, хоч вони й з півнішньої доби. Тут видно те саме, що в людях: не раз лучаєть ся, що якийсь старий, культурний рід зубожіє і паде на саме дно суспільности; але в його нащадку, убаірам в подерту одіж, трапляєть ся культурна форма рухів, благородна амбіція і велика вражливість, властиві тільки висококультурним людям.

Сі форми любовенського ринку, його простору та його будівель потребують світла, щоб гарно представити ся. Все одно, якого світла: золотого — сонішнього або срібного — місячного або червоного світла пожеж. В світлі чути й видно, що се столиця. А в темраві чути й видно, що се була столиця. Любовень серед темної ночі понурий, як наша минувшість, і страшний, як горе.

А як дощі упадуть і болота заляжуть ринок і безкопечні вулиці Любовня, тоді тут безмежно сумно й безмежно прикро, так безмежно, як гарно й приємно в погідні дні. А вже годі представити собі красу сього города в часах, коли тут був княжий двір і кипіло життє. Не дивниця, що Любовень був найбільш улюбленим з усіх міст князя Володимира, сина осліпленого Василька, внука Романа Великого. Він будовав тут з каменя*) ту гуляючу церкву св. Юрія й багато обдарував її образами, срібними посудами, оксамітними покрывами та покрывами з паволоки, перлами й золотом вишиваними, багато оправленими служебними книгами і вилив для неї дзвони, „дивни слышанієм“, яких не було в цілі й землі. Тут він і замкнув очі на вічний супокій. Так оповідає стара літопись українського народу.

Знаєш, я маю вражіння, що літописець писав підчеркнені слова під сугестією краси сього міста: бо як погідного вечера викотив ся ізза темних садів княжого терему срібний місяць і залив своїм таємничим світлом вежі й коломнади, вулиці й майдани сього дивного міста, а серед тої краси загуділи дзвони з високої вежі церкви св. Юрія, — то вони мусіли дивно дзвонити, так дзвонити, як не дзвонили дзвони в цілій українській землі.

(Далі буде).

Політичний огляд.

Президент Сполучених Держав північної Америки зажадав для себе повновласти для уоруження торговельних кораблів. Се перший дійсний крок до війни між Америкою і Німеччиною. Уявім собі, що на морі, замкненім Німеччиною для всякої мореплавби, появить ся американський уоружений торговельний корабель і стрінеть ся з німечьким підводним судном. Підводник схоче затопити американський корабель підводною торпедою, американський корабель стане стріляти на підводник і вже готова війна!

Американська Палата Репрезентантів дала Вільсонови жадану повновласть. Сенат готов був також ухвалити повновласть, але знечевя вибухла обструкція. Одинадцятьох сенаторів стало виголошувати довжезні промови й Сенат не може приступити до голосування. Наслідок такий, що Вільсон не може діждати ся повновласти від Сенату й мусить придумувати спосіб, щоб обструкцію одинадцяти сенаторів зломити та зробити Сенат здатним до ухвали.

Поки-що сей спосіб найдець ся, одинадцятьох сенаторів відсуває своїми безконечними промовами вибух війни між Америкою і Німеччиною все-таки на півніше. Не можна сумнівати ся, що кінець кінців Вільсон переможе обструк-

* Щодо камяних будівель — то Волинь можна назвати українською Асирією. Ти вже чув ся історії Асирії і знаєш, що там не було каменя і тому всі будівлі робили ся з глини (або цегли). Те саме тут. На Волині можна їхати мільями й не бачити камяніц. Стрільці закладають ся о знайденне камяні: „Як знайдеш до 5 годин камянець, дістанеш 10 К“. Але шуканне даремне. По містах хідники деревляні (у Володимирі є брук з спроваженого камяні). Дороги сильно болотисті в осени, бо нема їх чим вимостити. Тепер можеш собі представити, що то значить, коли в тих часах Володимир Василькович будовав камяну церкву: він мусів в оза м я доставляти камянь з далеких сторін.

цію і бажані повновласти дістане. Одинадцять сенаторів війни не відверне, але в кождім разі відсуне. Якби число рішучих противників війни було не слабенькою одинадцяткою, але поважною громадою, можна б напевно числити, що парламент до війни не допустив би. З сього наука, яку велику силу має в сучасній правдиво конституційній державі парламент і яких послів повинні вибирати виборці, щоб хоронити себе, своє майно й культуру перед страшною катастрофою війни.

Недавно ще гомоніли радісним відгомонам заклики до мира по цілім світі. Виходили єї заклики від осередніх держав, находили прихильний привіт у нейтральних; здавалося, що найбільше пригожий і обіцючий ґрунт найшли в Америці. Нині вся надія погасла. Америка пре свідомо до війни, военний пожар шаліє далі, а іскри перескакують і роздувають огонь в краях, що стояли одалеки від пожежі.

Як Америка загрозила війною, Німеччина шукає нових союзників. В руки Вільсона попав невиясненим способом тайний лист державного секретаря німецького заграничного уряду Цімермана до німецького посла в Мексику. Лист заповідає, що від 1 лютого 1917 р. Німеччина розпочне безоглядну боротьбу підводниками. Якби се довело до війни з Америкою, то Німеччина закликає на той випадок державу Мексику до союзу против Америки. Союз мав би на цілі: 1) разом провадити війну против Америки, 2) разом заключити мир, 3) Німеччина дала б Мексику грошеву поміч, 4) ціль була б, аби Мексико відзискало назад від Сполучених Держав недавно загарбані провінції: Тексас і Арізону, 5) президент Мексики мав би постарати ся приєднати до того союзу і Японію та склонити її, щоб заключила окремішній мир з Німеччиною, а зате пішла війною на Сполучені Держави.

Сей лист оголошено в Америці, щоб виказати, що Німеччина плянує напад на Америку й що Америка мусить для власної оборони видати війну Німеччині.

Державний секретар Цімерман признав, що такий лист вислав, але ціль листу: шукати союзника тільки на той випадок, якби Америка понехала нейтральність і розпочала війну. Як довго се не станеть ся, Німеччина хоче дальше жити з Америкою в добрій злагоді.

Саме наспіла вістка, що китайське міністерство ухвалило одногосно зірвати дипломатичні зносини з Німеччиною. Президент китайської республіки не прийняв сеї ухвали, заявляючи, що тільки йому, а не міністерству прислугує право робити такі кроки. Наслідком того міністерство уступило. Немає ще офіційного потвердження, чи ся вістка правдива. Ані Німеччина, ані китайський посол у Берліні не мають про се урядових відомостей. Не знати також, чим закінчить ся згаданий спір межі президентом Китаю і його міністерством, як що справді зайшли вище описані події. В кождім разі се все дуже характеристичне, бо свідчить, що военний пожар замість притахати, звужувати ся і гаснути — має розгін захоплювати нові краї, опанувати цілий світ! Се факти дуже трагічні, а найтрагічніше, що людство таке безсилне супроти розскаженілої потвори военного божевілля!

Місяць тому Америка вислала ноту до Австро-Угорщини з запитом, чи монархія нищитиме підводними суднами також нейтральні торговельні кораблі, чи не схоче пошанувати невинне життя моряків, — отже чи відступить від тих обіцянок, які з нагоди затошлення „Анкона“ й „Персії“ дала була свого часу Сполученим Державам.

Саме тепер Австро-Угорщина відповіла Америці нотою, в якій передовсім стверджує, що боротьба підводниками се тільки конечна оборона проти морської самоволі Англії. Англійська бльокада змагає до того, щоб голодом виморити осередні держави. Осередні держави мусіли шукати самооборони й найшли її в підводних суднах. З нагоди „Анкона“ й „Персії“ монархія обіцяла шанувати життя Американців і без перестороги не затошлювати торговельних кораблів. Сього придержуєть ся і тому оголосила 31 січня 1917 р. загальну пересторогу, щоб торговельні кораблі не впли-

вали до замкненої області моря. Як якийсь корабель не держить ся перестороги, то не Австро-Угорщина, але держава, до котрої сей корабель належить, наражує на небезпеку життя невинних моряків. Тому нейтральні кораблі повинні здержати ся від плавби в замкненій області, щоб не виставляти ся на втрату людського життя, масткові втрати, щоб не продовжувати війни, щоб зломити морську самоволу Англії, котра виходить на діймаючу шкоду всіх інших держав цілого світа. Центральні держави борять ся за здійснення ідеї рівного права для всіх на суші і морі, за принціп людяности та пошанування гідности й інтересів кожного народу.

Америка прийняла сю відповідь Австро-Угорщини досить прихильно, оцінюючи витворене нею положення сим способом, що не прийде в найближшій будучности до зірвання зносин між Америкою і Австро-Угорщиною, противно двері до дальших переговорів відчинені.

Зате формальне виповідження війни Німеччині уважаєть ся питанням дня. Не діждавши ся ухвали Сенату, Вільсон запитав поради у генерального державного прокуратора, чи не може в такому випадку, де поражаюча більшість Конгресу є за военними кроками, а тільки зникаюча меншість не допускає до ухвали, — сам президент на власну руку видати потрібні розпорядки. Відповідь прокуратора й загальном усіх визначних правників випала притакуючо. На сій основі Вільсон наказав уоружувати торговельні кораблі й візав мореплавні підприємства, щоб старали ся за всяку ціну удержати при помочи уоружених кораблів мореплаву з державами порозуміння. Супроти того належить надіятися, що в найкоротшій часі прийде десь на замкненім морі до стрічі між торговельним уоруженим кораблем і німецьким підводником і се дасть привід до відкритої війни.

Тимчасом Вільсон скликає на 18 марта надзвичайне засідання Конгресу, щоб ухвалити зміну правильника (регуляменту) нарад і унеможливити обструкцію.

Яке практичне значіння має уоруження торговельних кораблів, виказує статистика дотеперішньої боротьби з підводними суднами. Управа італійської маринарки обчислює, що з уоружених торговельних кораблів рятуєть ся від заглади 75%, себто гине 25%, противно неуоружених кораблів гине від підводних суден аж 76%, рятуєть ся ледви 24%! Супроти того Італія перевела вже уоруження 60% своєї торговельної флотії. Не зважаючи на се, німецькі підводники успіли вже дуже значно обмежити рух кораблів між державами порозуміння і державники порозуміння не перестають накликувати своє населення до ощадности та поміркованости у зуживанню харчів та інших необхідних до життя засобів.

В своїй останній промові заявив канцлер Німеччини Бетман-Гольвеї, що осередні держави будуть при заключуванню мира жадати відшкодування. В навязанню до сеї заяви розвела ся широка дискусія, в якій формі се відшкодування можливе. Супроти того, що держави порозуміння не мають так багато грошевого капіталу, аби відшкодування могло бути покрите золотом, підносить ся думка значного територіяльного відшкодування, себто відступлення осереднім державам просторів земель, що досі належали до порозуміння.

З новим помислом виступив саме тепер принц Фридрих Левенштайн. Він домагаєть ся, щоб держави порозуміння дали відшкодування в сирівцях. Така форма мала б се добре, що відразу по заключуванню мира напало б до осередніх держав дуже багато сирих матеріалів, котрі через довгий тривок війни вичерпали ся, відразу населення осередніх держав дістало б усі конечні засоби поживи, відразу оживив ся б і розріс ся б промисел, що забрав ся б усіма силами до перерібки сирівця на фабричні витвори.

Дня 8 марта було засідання повного парламентарного клубу німецьких християнських суспільників Австрії. Клуб одобрив ухвалу президії клубу з 20 лютого, щоб жадати безпрово-

лочною й безумовною скликання австрійського парламенту. Ся ухвала стоїть, як відомо, в суперечности з „витичними лініями“ політики Німецько-національного Союзу, котрий домагаєть ся, щоб вперед позаконституційною дорогою здійснено „умови успішної праці парламенту“, себто німецькі національні домагання.

Також президія чеського парламентарного Союзу висловила ся за безпроводочним і безумовним скликанням парламенту, уважаючи парламент за державну конечність.

Рівночасно спротивила ся, аби позапарламентарною дорогою й односторонньо, тільки на основі бажань німецьких націоналістів, переводити які небудь національні реформи, що принесли б користь Німцям, але шкоду Чехам.

Позапарламентарне рішення важних національних справ на може довести ані до національного мира в Австрії, ані до спокійної діяльності парламенту. Чеський клуб уважає, що одинокою конечною умовою праці парламенту є добра воля послів і правительства та зміна правильника народ.

Таке саме становище зайняла й президія хорватсько-словінського парламентарного Клубу. Вона відбула спільну нараду з президією чеського Союзу, де стверджено повну односторонність у поглядах на теперішнє внутрішньо-політичне положення і найближчі політичні завдання.

„Koło Polskie“ — прийняло до відома проєкт переведення відокремлення Галичини та домагань, з якими на тім полі Поляки мають виступати. Сі проєкти опрацювали окремі комісії „Koła“. Домагання Поляків в подробицях ще невідомі, але в головних нарисах ідуть дуже далеко, жадаючи для Галичини повної автономности та самостійности під оглядом адміністрації, судівництва, шкільництва, господарської політики і т. ин.

Президія Української Парламентарної Репрезентації була в суботу 10 с. м. на послуханню у президента міністрів Клям-Мартініца, домагаючи ся скликання парламенту та жадаючи вияснення, як правительство ставить ся до відокремлення Галичини. Клям-Мартініц відповів, що від свого наміру скликати парламент, як се „покажеть ся можливим“, не відступив, противно держить ся дальше своєї первісної заяви. А що торкаєть ся Галичини, то доки воєнні операції не порішені, годі щось певне говорити, не то щось дефінітивне робити. В кождім разі справу Галичини полагодить ся з увагою на інтерес цілості монархії під кождим оглядом, а не якийсь посторонній інтерес.

На високих місцях австрійських урядів зайшли знову важні зміни. Дотеперішній шеф генерального штабу австро-угорської армії Конрад-Гецендорф уступив, а на його місце прийшов генерал Арц. Уступив також дотеперішній намісник Галичини генерал барон Діллер, а новим намісником став генерал граф Гуйн. Генерал Гуйн робив від ряду літ службу у східній Галичині, знає отже український народ з власного довголітнього досвіду й висловлюєть ся про нього з щирим признанням і сердечними симпатіями. Побажати тільки, щоб сі гарні запевнення нашли здійсненне в прихильних ділах, котрих український народ, знеможений і виснажений війною, має право ждати від шефа краєвої адміністрації.

В. Т.

Огляд воєнних подій.

I. *)

З воєнних подій минулого тижня треба підчеркнути передовсім бої на заході в області Анкру й бої на сході в області Местіканешті. Підприємства на інших фронтах мали тільки підрядне значіння.

При все ще великих морозах — на півночі від Припяти рахують 26 ступнів, у східній Галичині і в горах до 20, в Румунії 14 — бойова діяльність на сході мала всі

*) До попереднього числа не увійшов сей огляд з причини нестачі місця. Ред.

знамена приготовань до недалеких великих подій. До більших боїв поки-що не приходило, бо не дозволяють на се ні великі сніги й морози, ні умови в поганім терені. Все-ж таки піднесла ся бойова діяльність менших відділів, напр. під Любешовом і у відтинку Риги. Децю більше підприємство Німців над Нараївкою і комбінований наступ австрійських і німецьких відділів на сильно збудовані російські лінії на захід від Ворончина повели ся остільки, що Росіяне стратили децю воєнного матеріалу і значне число полонених. У всіх сих наступах всякі нищення і висаджування російських ровів та окопів доконували з блискавичною скорістю технічні відділи.

У відтинку Местіканешті бої не вгавали. Не дивлячись на сніжні заметілі, продовжали Австрійці й Німці свої наступи в цілі відбиття утрачених давніше позицій. Наступи повели ся, бо Росіяне стратили дві важні точки опору. Всі російські змагання для відбиття їх, а хочби зискання терену, ломили ся серед найбільших страт. Страти Росіян обчислюють ся на 3—4000 людей. Добича австрійсько-німецьких військ виносила 12 офіцерів, 1306 рядовиків, 11 скоропалів і 9 метавок мін. Росіяне пробують там дальше наступати. Підпомагає їх діяльність дуже сильно острілюванне артилерією ровів союзних військ. Також в долині горішньої Сузито наступали Росіяне в силі чотирьох курінів. Їх прогнано вчасі протинаступами, вчасі ручними гранатами. На інших частях фронту була жива діяльність артилерії і дрібних патруль, що старали ся з обох сторін посунути ся вперед і пізнати терен.

На західнім фронті увага всіх була прикована до боїв над Анкром. Німці переложили там доволі несподівано частину своїх ліній в напрямі на схід, а се почислили Англіїці в заслугу своєму оружю, уважаючи опорожнення Німцями кількох місцевостей своєю великою побідкою. Опорожнений простір тягнеть ся на 18 кілометрів ширини і 5 кілометрів глибини. Німецькі задні відділи боронили ще довший час опорожненого простору, а потім подали ся й собі на приготовані для них задалегідь нові лінії. На інших бойових відтинках західного фронту панував також доволі живий рух, не вважаючи на некорисний для воєнних операцій стан погоди. Англіїські частинні наступи на схід від Суше і над Еном і французькі напади в Шампанії не мали найменших успіхів. На фронті Артоа, недалеко Аррас і під Іпром мали місце дрібні стрічі патруль.

На італійським фронті не було й в останнім тижні значніших воєнних подій. Зате було багато дрібних наступів, підприємств і стріч передових відділів. Ініціатива спочивала весь час в руках Австрійців. Такими дрібними підприємствами здобули Австрійці в лютім с. р. загалом 19 офіцерів і 1269 рядових в полонених, а також 2 гармати, 14 скоропалів, 3 метавки мін і децю воєнного матеріалу. Минулого тижня була найживіша діяльність на фронті Сочі. Там пощастив ся випад одного відділу українського 80 п. п. (Золочів) під Мерною і Тольмайном, що піднесло і звітненне австрійського генерального штабу. А знову найближше звітненне піднесло успішний випад відділів двох українських полків над горішньою Вертойбою: 24 п. п. (Коломия) і 20 п. кр. оборони (Станиславів). Згадані нечаяні випадки спричинили знищення італійських передових ліній і забранне в полон кількадесятьох Італійців. Не було спокою також на каринтійським і тирольським фронті. На увагу заслуговує бій в страшних масах снігу на горі Цебіо і на захід від Канева. Австрійці мали й тут дрібні успіхи. Італійці пробували наступати тільки на Цугна-Торта, де передтим приготувляла їм поле діяльності їх артилерія, одначе їх скоро примушено до відвороту. Також тут zostавили вони полонених в руках Австрійців. Зрештою бойова діяльність вела ся тільки при помочи артилерії і обмежала ся на простір Горицці, Плекенський і Тональський провали.

В області армії Макензена, поминувши дрібні стрічі розвідчих відділів і незначні бої артилерії, більших підприємств не було.

В Македонії потерпіли Італійці знову поразення на височинах на полудневий захід від Макова. Їх нова спроба відбити височину 1050 не поведла ся й сим разом. Перед огнем німецької артилерії мусіли вони подати ся назад на свої лінії, zostавляючи на побоевищі убитих і ранених і траплячи немало людей в полонених. Зрештою на македонським фронті було зовсім спокійно. В армії ген. Сарая мали сильно поширити ся дезинтерія і малярія, що, очевидно, не може зостати ся без впливу на бойову діяльність. Не скоїло ся також нічого в Албанії. Тільки простір на полудневий схід від Томаріка очистили австрійські відділи від банд. Зрештою на цілім Балкані панувало сильне зимно і сніжні заметілі.

З турецьких фронтів наспіли короткі звістки про маловажні стрічі дрібних відділів і патруль на різних відтинках. Найбільшою подією останнього тижня було зайняття Росіянами міста Гамадан в Персії, де — по звідомленню російського генерального штабу — Турки подають ся чимраз більше перед напором російських військ.

Загострення війни підводними суднами пожирає дальше нові жертви. По нейтральним обчисленням затоплено в лютім 820,000 тон містоти. Затоплені кораблі належали до держав порозуміння або до нейтральних держав. Найбільші етрати в кораблях мала Англія, Франція й Італія. Заповіджених Англією способів і протимір якось не видно мабуть по тій простій причині, що проти підводних суден нема ніякого способу. Вислані Англією торпеди й зоружені рибацькі кораблі в цілях боротьби з підводними суднами в більшій часті потонули. Нічого також з надії держав порозуміння, що нейтральні звернуть ся проти Німеччини й Австро-Угорщини. Нейтральні застановили в значній мірі мореплаву і старають ся не наближати ся до замкнених центральними державами морських полос. Одинока Америка задумує таки — як здасть ся — виступити проти Німеччини. Як досі, у відносинах між Америкою й Німеччиною від часу зрвання дипломатичних зносин ніщо не змінило ся, все-ж-таки можна пізнати, що президент Вільсон хоче гаразд приготувити ся до війни з Німеччиною. Він домагаєть ся диктаторської влади над військом і маринаркою і виступає з проєктом зоруження торговельних кораблів. За сим побиваєть ся також величезна більшість американського Конгресу й Сенату. Зносини Америки з Австро-Угорщиною поки-що не зрвані. На днях відповіло австрійське правительство на запит Америки в справі перестерігання торговельних кораблів перед їх затопленням. У відповіді кажеть ся, що Австро-Угорщина по проголошенню загостреної підводної війни держить ся, як і передше, принципу перестерігання, а найкращим перестереженням буде саме замкнена морська область. Майже певно, що Америка сею відповідю не вдовольить ся, бо те саме може сказати й Німеччина. Тому центральні держави мусять числити ся з вельми правдоподібним новим противником. Чи він буде останнім, наразі не знати, бо ось з далекого сходу надходять звістки, по яким Китай збираєть ся видати також війну центральним державам. Коли Сполучені Держави вишлють в Европу зоружені кораблі з котрабандою і муніцією, будуть вони безумовно затоплені, а тоді през. Вільсон буде мати пригожий товчок до виповідження війни. Наразі більших змін у обохліх відносинах між Америкою й Німеччиною нема. Замітна річ, що Німеччина для уникнення конфлікту пропустила два пробні американські кораблі до французького портового міста Бордо.

II.

Загальний образ воєнного положення в минулім тижні в своїй основі не змінив ся. На всіх фронтах вела ся, як і давнійше, бойова діяльність виключно місцевого характеру. Навіть на західнім фронті, де бої були доволі завзяті, увесь їх хід не виявляв ніякого ширше закроеного підприємства. На східнім фронті спинювали бойову діяльність все ще великі зимна й сніжні заметілі.

В області армії князя Леопольда Баварського прихо-

дило до невеликих стріч передових відділів у різних частях фронту, а головно в точках, де вже й давнійше одна чи друга сторона пробувала посунути ся вперед. Сі місяця значували ми вже нераз в наших оглядах, тому нині їх не згадуєм. В останніх днях осягнули австрійсько-німецькі війська дрібні успіхи на полудне та схід від Бережан, на північ від залізничного шляху Золочів-Тернопіль і над Нараївкою.

На терені армії архикнязя Йосифа найбільші бої вели ся між Ужською і Чобанською долиною. Союзні війська здобули там височину Мадярош і при сій нагоді взяли 13 російських офіцерів і 991 рядовиків у полон. Крім сього здобули 17 скоропалів, дещо метавок мін і гранатів та иншого воєнного матеріалу. Боротьби за сю височину були вельми криваві.

В області армії ген. Макензена значно потепліло. В Румунії тепер великі болота, що, очевидно, спинює в значній мірі ширший бойовий рух. На сім фронті приходило тільки до розвідної діяльності дрібних відділів. Союзні війська прогнали в кількох точках російські патрулі, що підкрадали ся під їх лінії.

На західнім фронті панувала доволі жива бойова діяльність, головно з боку англійсько-французьких відділів. До менших або більших наступів англійських і французьких сотень і курнів приходило там на численних місцях, — на загал всі вони кінчили ся для нападаючих без успіхів. Тільки на полудне від Ріпон на полуднево-західнім склоні височини 185, за яку ведуть ся вже довший час бої, осягнули Французи дещо простору, який окупили немалими кривавими втратами. Сама височина ще й досі в руках Німців. Тепер ведуть ся на заході найважніші бої над Анкром, у Шампанії й на обох берегах Маси. Сі бої можна уважати вістунами мабуть недалекого вже загального наступу Французів і Англіїців.

На італійським фронті приходило тільки до дрібних нечайних наступів, в яких Австрійці мали в кількох точках деякі успіхи. До сеї цілі утворено недавно окремі відділи, які носять на головах шоломи. Сі відділи мусять відзначати ся не тільки великою відвагою, а й немалою меткістю і притомністю ума. Такі випадки мали місце передовсім на фронті Сочі, де ясна погода пособляла ще й боям літаків. В тирольських горах і в Каринтії падали знову сніги, тому бойова діяльність там зовсім втихла.

На македонським фронті після італійської невдачі на височинах на полудневий схід від Макова не було ніяких більших боїв. Працювала тільки артилерія і невтомні патрулі. Доволі жива була також діяльність летунів. Ескадра німецьких літаків напала на магазини муніції ген. Сарая на північ від Солуня і счинила там пожежі. Нищення муніції сеї армії важне тому, що наслідком загостреної війни на морі вона позбавлена довозу.

На албанським фронті було спокійно. Австрійські морські літаки, користаючи з ясної погоди, напали на портові склади Вальони й наробили там немало шкоди.

З Туреччини наспіли найважніші вісти з воєнного терену на далекім сході. Там зайняли в останніх часах Росіяне міста Бід-яр, Сеннег, Гамадан, Кенгавар і Давлебад в Персії, а Англіїці здобули 11 с. м. турецьке місто Багдад. Зачувати, що Росіяне й Англіїці мають Персію вже в недалекій будуччині розділити між себе. Хоч опорожненне Турками великого торговельного центра — Багдаду являєть ся значним успіхом англійських військ, преса держав союзу потішаєть ся тим, що турецький терен бою має загалом підрядне значіння, бо до рішення мусить прийти на європейських сухопутніх фронтах і на європейських морях.

На морях не скоїло ся в минулім тижні нічого нового. Загострення морської боротьби було дальше в силі й німецькі підводні судна затопили знову немало кораблів держав порозуміння. У відносинах між Америкою й Німеччиною не змінило ся також поки-що нічого. Президент Вільсон зоружує тепер американські торговельні кораблі, що, очевидно, доведе легко при першій ліпшій нагоді до конфлікту.

Вісти.

Австро-угорське міністерство заграничних справ про українську справу в Росії. Дня 6 марта с. р. прийняв експедиція секційний шеф барон Фльотов в імени експедиції пана міністра заграничних справ заступника Союзу визволення України, пана Меленецького. В часі обговорення різних українських справ, які порушено в меморіалі, предложенім Союзом визволення України міністри заграничних справ гр. Чернінови по обняттю ним уряду, заявив експедиція барон Фльотов між иншим, що становище австро-угорського правительства до української справи лишається ся таке саме, яким було в часі цілого перебігу війни, та що ц. і к. правительство слідить з увагою і прихильністю за українською справою.

Подяка шкільних дітей в Устелузі Союзови. Вп. пан надпоручник Гнат Мартинець переслав нам з прошеннем о поміщення у „Вістнику“ письмо такого змісту: „Високоповажаний Пана Посаднику! Просимо ласкаво переслати Хвальній Президії С. В. У. гарячу подяку за ревну опіку над нашою школою. Передовсім щиро дякуємо за прислані нам черевки. Про діяльність СВУ. чули ми вже у школі й тому ми вдячні СВУ., що піклується не лиш нами, але й нашими батьками і братами, які перебувають в полоні. Устелуг, 21 лютого 1917. Підписали Фридрих Д., Василь П., Трохим Б., Домка Т.

У двотижневику „Шлях“ беруть участь, як виходить з розписаної передплати, оті співробітники: П. Багацький, М. Вороний, Г. Журба, О. Кобилянська, О. Ковалевський, Хв. Коломийченко, проф. А. Кримський, І. Липа, Я. Мамонтов, О. Мицюк, Т. Осадчий, Б. Підгорецький, М. Сріблянський, А. Товкачевський, М. Хвилянський, Г. Чупринка, М. Шаповал, М. Рильський, П. Синиця і инші.

Конкурс на українську працю про Потєбню. З Харкова доносять до „Дня“, що тамошнє Історично-філологічне Товариство оголосило конкурє на працю про Потєбню. Премію в сумі 500 корон жертвувала група кубанських офіцерів. Засаднича умова жертводавців — українська мова праці.

Українська книгарня в Швайцарії. Минулого місяця заходами й коштом одного Українця з російської України засновано в Льозанні, на одній з головних вулиць, українську книгарню. Над досить великою і гарно улаженою крамницею зроблено синьою і жовтою фарбами французький напис „Librairie Ukrainienne“. В книгарні можна дістати всі публікації в французькій і инших чужих мовах про Україну й українську справу, як також всі видавництва на українській мові. При книгарні має також уладити ся продаж українських домашніх виробів. Адреса книгарні: Librairie Ukrainienne, Rue Haldimand, Lausanne, Suisse.

Про перший український концерт у Петербурзі в залі Тенішевського, що відбув ся дня 21 січня ст. ст., пише „День“: В концерті брали участь П. Супруненко, Е. Владімірова, М. Маркович, Е. Петренко, М. Большаков, О. Кочановський, О. Ложина й ин. Несподівано для публіки й надпрограмово відспівав І. Алчевський кілька романсів, що викликали гучні оплески. Публіка витала дуже тепло артистів. Зала була повна. Багато пань явило ся в українських національних строях.

Виклад-концерт у Києві. В неділю 29 січня ст. ст. в Педагогічнім Музею імени царевича Олексія відбув ся виклад-концерт, присвячений народній музичній творчості, зокрема творчості М. Лисенка. Лектором був Л. Бедржицький. Програма концерту складала ся з двох частей. В першій виконано 46 народніх пісень: китайських, індуських, шотландських, чеських, моравських, словацьких, польських, московських і українських. Серед останніх — кілька записів М. Лисенка. Друга частина була цілком присвячена творам М. Лисенка, при чім, не зважаючи на велике число його пісень, виконано ще арію Остапа з опери „Тарас Бульба“. У виконанню програми взяли участь М. Литвиненко, Н. Бутовський, В. Золденко-Круглов, А. Коваржик і М. Папарук.

З київського університету. В літнім курсі викладати муть на історично-філологічнім факультеті нові приватні доценти: І. Огієнко, відомий співробітник видань обох українських наукових товариств, на кафедрі московської мови й літератури й С. Савченко на кафедрі румунської філології.

Петербурзькі розрухи. Англійська часопись „Times“ доносить з Петербурга: В неділю пополудні були великі заворушення на вулицях. Кінні патрулі перетягали містом у всіх напрямках. Товпа радісно витала військо, а салдати товпу. Ціла справа не виглядала-б так небезпечно, колиб люде не вистоювали годинами перед крамницями з хлібом. Через присутність тисячок тих, що вичікували, прибрали демонстрації поважний вигляд. Крамниці в крайніх дільницях і в фабричних дільницях поважно ушкоджено. З Москви нема вісток; але там криза засобів поживи поважніша ніж у Петербурзі.

Як доносить стокгольмський кореспондент берлінської „Vossische Zeitung“, виносить число убитих і ранених у часі петербурзьких голодових револьт 300 до 400. Криваві події, що відбули ся від останнього понеділка до середи, не стоять, як кажуть, щодо своїх страхіть позаду революційних днів 1905 р. Замітне те, що в часі дводневної голодової револьти чули ся з багатотисячної товпи голоси за миром бодай так само часто, як за хлібом. Петербурзькі політичні круги побоюють ся, що петербурзька револьта се тільки незначна пригрівка до далеко поважніших неспокоїв і що вона поширить ся на провінцію, яка не менше голодує.

Приказ петербурзького команданта стріляти. Командант петербурзьких військ, генерал Кавалов, видав оповіщення: „Наслідком неспокоїв і насильств в останніх днях і наслідком того, що були спроби нападів на вояків і поліцію та що, не зважаючи на заборону, відбули ся збори на вулицях, робить ся уважним населенне на те, що військо мають приказ зробити ужиток з оружя і не злякати ся жадної міри, щоб удержати порядок у столиці.“ Часописи не виходять. Вуличний рух застановлений.

Кавалов з диктаторськими повноваженнями. З Копенгаги доносять: „Новое Время“, яке пізною годиною сконфісковано, повідомляє, що мілітарний командант Петербурга, генерал Кавалов, одержав диктаторські повноваження. Йому підчинено петербурзьку поліцію і він має право зараз адміністративним шляхом видалити кожду особу, що ставить опір його розпорядкам. За свої поступки він відповідальний перед міністром внутрішніх справ. Не зважаючи на те, що правительство видало репресійні розпорядки, поширюють у всіх фабриках особи, що фалшиво подають себе за депутатів до Думи, поклики проти правительства з зазивами до робітників демонструвати за миром. У фабриці Леснера явили ся агітатори й порадили робітникам занехати працю у военнопромислових підприємствах, щоб російське правительство не було в силі далі вести війну, яка пхнула цілу Росію в нужду. Не зважаючи на заборону, сподівають ся дальших демонстрацій зорганізованих робітників.

Замкненне вищих наукових заведень у Петербурзі. З Стокгольму доносять: На приказ військових властей замкнено вищі наукові заведення в Петербурзі за революційні затії. Заклики на рогах вулиць упоминають населенне видержати.

Дума перед розв'язаннем. „Утро Россія“ доносить, що російське правительство носить ся з думкою розв'язати Думу задля її ворожого становища, включити опозиційних членів Думи до армії і вислати на фронт. Сим робом хоче російське правительство зробити опозицію нешкідливою.

Відроченне Державної Думи й Державної Ради. Петербурзьке агентство доносить: Два царські укази відрочують засідання Державної Думи й Державної Ради з 11 марта до квітня 1917 р. або пізнішого часу, відповідно до того, чи зайдуть які незвичайні обставини.

Революційна агітація в саратівській губернії. „Річч“ повідомляє, що революційна пропаганда в саратівській губернії прийняла величезні розміри. Цілу губернію засипано прокламаціями, що як найгострійше нападають на російське правительство. Тому саратівський губернатор Тверський видав указ, в яким перестерігає горожан перед революційною пропагандою і грозить, що висилатиме на Сибір тих, котрі будуть опирати ся указови. Найбільша часть прокламацій звернена проти війни.

Національний поділ Бельгії. З хвилею зайняття Бельгії Німцями одна часть Флямандців—„активісти“ (в протиставленню до „пасивістів“, що на час війни занехали боротьбу з Вальонами), яка знайшла прихильність у німецької окупаційної управи, зачала здійснювати при її помочи свою програму. Отже засновано фляманські учительські семінарії в Брукселі, утворено окремі фляманський відділ у міністерстві шкільництва, університет у Генті перемінено на фляманський і т. д. Дня 4 лютого зіхали ся активісти на конгрес у Брукселі й вибрали „Раду Фляндрії“, що має вести дальшу акцію. У своїй відозві до Флямандців домагається ся „Рада“ національного поділу Бельгії. Окрема депутація предложила се домагання дня 3 марта канцлерови Німеччини, що прийняв депутацію дуже прихильно та сказав між иншим ось що: „Цісарь, якого повідомив я про ваше бажання навязати зносини з правительством Німеччини, перейнятий гарячим спочуттем для долі фляманського народу, обявив свою волю сповнити ваші управнені бажання, наскільки на се дозволяє воєнний стан. У виконанню приказу Його Ціс. Величності можу зложити отсю заяву: Генерал-губернатор Бельгії обміркував і розпочав підготовні кроки, щоб запевнити фляманському народови можливість свободного культурного й економічного розвитку й утворити підставу тої самостійности, яку бажає досягнути та якої не здобуде власними силами. Отже я є в повній згоді з генерал-губернатором, запевнюючи вас, що наша політика, яка зовсім відповідає основам міжнародного права, буде дальше ведена й буде переведений адміністраційний поділ краю, що було бажанням обох його частей. Язикова границя мусить стати в як найкоротшій часі границею двох адміністраційних областей, що зостають ся під правлінням генерал-губернатора. Спільній праці німецьких властей і фляманського народу удасть ся досягнути сю ціль. Німецька держава зробить усе в часі мирових переговорів і по заключенню мира, щоб підперти й забезпечити вільний розвиток фляманського племені. Завезіть сі запевнення до вашої гарної вітчизни і скажіть синам матери Фляндрії, що ми, Німці, рішили зробити все, що до нас належить, аби з воєнної бурі Фляндрія перейшла до нового розцвіту“.

Не подобається ся. В статі „Американская Русь“ „Новое Время“ з 16 лютого гірко скаржить ся на „лже-Українців“—мазепинців, які провадять в Америці боротьбу проти російської національності... Головний діяч мазепинства гр. Шептицький після за океан двох уніятських єпископів Григорія Будку (недавно вмер?) і Сотера Ортинського (затроєний?). Всі українські часописі, як „Свобода“, „Народна Воля“, „Народне Слово“ і т. д., старають ся перевищити німецькі часописі в злові та брехнях на Росію і старають ся своїми зв'язками з Українцями в Києві, Одесі та Харкові переконати Американців у своїм знанню російських справ та правдивості своїх відомостей. Німці мають в Українцях своїх вірних помічників у боротьбі з русофільською працею американських Славян.

Кривда! „Новое Время“ доносить: „Сестра милосердя Евдокія Михайловна Шудерская, яка обіхала табори полонених в Німеччині, заявила в слідчій комісії під проводом Кривцова, що при огляді таборів вона мусіла руководити ся списком таборів, складеним німецьким міністерством війни. В сім списку не було таборів у Вормсі, Вецлярі та Раштаті; на висловлене п. Шудерскою бажання оглянути сі табори Німці відмовили з воєнних оглядів“.

Росія і інородці. На сю тему мав виклад письменник Давіс Тріч дня 20 січня у берлінській ратуші з рамени

„Німецького Товариства для вивчення Росії“. На основі навмисне зладжених діаграм доказав прелегент, яке мале європейське значінне мала-б Росія без своїх інородців. Для наших читачів сі виводи, які були несподіванкою для зібраних, відомі з голосу Тріча в анкеті про українську справу (Широкому загалови доступні вони в брошурі Союзу: Чужинці про українську справу). Далі зайняв ся прелегент Грузинами.

Митрополит гр. Шептицький. Кількох послів до Думи звернуло ся до губернатора в Ярославі з просьбою дозволити їм відвідати інтернованого в Ярославі львівського греко-католицького митрополита гр. Шептицького, про обходженне з яким і здоровле його знову поширені протирічні вістки. Губернатор відмовив прошенню.

Цікава вистава. Комітет ім. княжни Татіани для опіки над воєнними виселенцями в Росії улаштує весною с. р. загально-російську виставу виселенства п. н. „Росія і знищені окраїни“. Читаємо в „Кієвлянині“ в сій справі таке: З початку був намір демонструвати на виставі не тільки працю виселенців, що її вони принесли в ті кути Росії, які їм дали захист, але й всю опікунчу діяльність комітету над виселенцями. Тепер рішено додати на виставі такі відділи, які охоплювали б всі фази терпіння, перенесених населенням наших окраїн. До найяскравіших моментів сих терпіння належать: 1) положенне населення під пануванням неприятеля, 2) знищенне рідних місцевостей виселенців і 3) сумний шлях виселенців. — У зв'язку з прийнятим рішенням Татіанівський Комітет звернувся до інституцій і осіб, в посіданню яких є документи, що відносять ся до часу воєнної окупації наших окраїн, з прошенем відступити їх Комітету для вистави. Бажані фотографічні знімки зі знищених населених місцевостей і будівель, особливо-ж памяток старовини і штуки, а також такі фотографії, які сим чи иншим способом представляли б картину виселенства в цілости або в подробицях. Потрібні відозви неприятеля до місцевого населення, розклеювані в містах, оголошення населенню про зайняті неприятелем області, правила й розпорядки назначених неприятелем місцевих властей, розкидувані неприятелем прокламації і ин. — По закінченню вистави власники документів можуть відібрати їх назад, коли завчасу про се зроблять заяву Комітету. Документи просять ся пересилати до Петрограду, Татіанівський Комітет, Інженерная ул. N 2/2.

Варто було-б узяти в сій виставі участь тим особам й інституціям, які були свідками варварського нищення осель, людей і їх майна відступаючою російською армією в Холмщині й на Волині. Дуже багато й дуже цікавих можна було-б зібрати експонатів про терпіння населення тих країв, завдані російською армією. Але чи Татіанівський Комітет прийме такі експонати на свою виставу?

Духова пожива білгорайських Українців перед війною. В „книжній торгівлі“ повітового міста Білгорайщини можна було надбати таку „малоросійську“ ярижну літературу: „Бабуся з того світу“, „В кого серце шире, той в нещастях гине“, „Наталка Полтавка“, „Рецепт на дверях“, „Справедлива жінка“, „Сіра кобила“ і инш. З українських видань передплачували інтелігенти „Маяк“, „Засів“, „Село“, „Молода Україна“, „Рада“, „Рідний Край“, „Слово“. Дописували до українських газет (Маяк, Рада, Рідний Край, Слово) два дописувачі. До московських газет (Варшавській Дневник, Западний Буг, Люблинскія губернскія Вѣдомости, Прямой Путь, Холмская Русь, Холмскій Листок) дописували три дописувачі. В 1914 р. виходили в Холмі—Холмская церковная Жизнь (2 рази в місяць), Холмскій Листок (так само), Холмскія губернскія Вѣдомости (тижневик), Холмская Русь (тижневик), Голось Холмщини (щоденна газета від 1 липня). В Грубешові, де товариство „Просвіта“ видало книжку К. Лоського „Про холеру“ й де розгромлено редакцію української газети „Буг“, виходив в 1914 р. польський „Rolnik Hrubieszowski“. Архиепископ Евлогій при візитації єпархії роздавав „Народня пѣсни Холмской Руси“. „Завѣты родной старини“ можна було виписувати на вла-

сну руку. „Збірка“, випуск I, Васька Ткача вийшла у Варшаві й була допущена до уживання в початкових школах. Друга-ж „Збірка“ В. Ткача, видана в Сідлеці, не була допущена в початкові школи. Книги „Очерки Холмщини и Подляшья“ не було в шкільних бібліотеках, зате красувалися „істинно-рускі-і“ „Вздохи о Холмщинѣ“ і „Забутые наши братья“. З газет в бібліотеках були „Голосъ Холмщины“, „Холмская Русь“, „Холмскій Листок“, „Сельскій Вѣстник“, з журналів „Родная Страна“, „Солнышко“, „Плодоводство“. Подав полонений Холмщак М. П.

Ювілей „Гоман“. Минулого місяця обходив „Гоман“ ювілей виходу сотого числа. З сього приводу редакція одержала багато привітів не тільки від своїх земляків, але й від чужих прихильників. З бажаннями найкращого розвитку витаємо й ми столичний орган братнього народу.

Проф. Абіхт про білоруські підручники. Проф. Абіхт, що цікавить ся дуже білоруською мовою, одержав з Вільні по примірникови „Родних Зернят“ і „Беларуск-ої Граматики“. В подяці написав проф. Абіхт: „Теплий, патріотичний тон „Родних Зернят“ перевищив усі мої найсміливіші сподівання“. „Беларуская Грамматика“ — се без сумніву дуже відважна праця. Се фундамент, на котрім можна вже будувати далі з надією...“

Білоруський „Календарь“ на 1917 р. вийшов у Вільні двома виданнями: кирилицею і латинкою. Крім звичайної календарної частини має календарь багатий публіцистичний відділ, що дає картину білоруського громадського й політичного життя за минулий рік, і літературний відділ—збірка віршів і прози білоруських авторів. На окладці герб „Погонія“, якого вживали колись майже всі білоруські воеводства й Велике Князівство Литовське, а тепер уживають Скяна й Вітебськ.

Скандал на відкриттю Державної Ради Польщі. Такий заголовок дав віленський „Гоман“ словам Немойовского, сказаним на відкриттю Державної Ради Польщі, про поширення границі Польщі на визволені зпід Росії землі, що (в польських головах) тяжать до Польщі. В найблизшій числі „Гоман“ пише в передовиці, що всі сини Білоруси й Литви з приводу слів Немойовского підносять на весь світ голосний клич: Не хочем нової неволі.

Подяка Волинців за зоботи. Правительственный комісарь володимир-волинської городської думи, п. надпоручник Гнат Мартинець, письмом з дня 23 лютого 1917 складає подяку в імені дітей українських шкіл у Володимирі Волинським і Устелузі Українському краєвому допомогному Комітетови для виселенців у Львові за грошеву жертву на закупно зобіт для тих дітей. В Устелузі роздано 31 пар, а у Володимирі Волинським 34 пари черевиків.

В таборі виселенців у Гмінді існує, як подавало ся у нас свого часу, окрема українська школа для дітей волинських виселенців. Школа йде добре, має тепер 24 дітей, уміють вже троха читати, писати й співати. Се заслуга учительки п. Олеськової. На Йордан уладжено вечірку в школі. Причинили ся до сього п. Олеськівна, п. др. Лев Ганкевич і С. В. У. Читальня, в якій містять ся школа, устроює тепер свято в честь свого патрона Б. Грінченка. Діти зі школи беруть участь в сім святі.

На Волині. Один галицький учитель в українській школі на Волині пише між иншим: ...Признаю відкрито, що у нас в Галичині нема дійсно популярних часописей ні брошур, а се тому, що мова й хід думки не вельми мужицькі. Ох, колиб то дістати видання з України перед війною. Галицькі й російські Українці неоднаково думають і відчувають. Причина сього се близько 150-літня слаба лучність з собою. Галичане вийшли найбільше з польської школи й тому в багатьох справах відбігли від російських Українців. Загалом галицька інтелігенція накормлена польщиною і тому ріжнить ся від закордонців. Се бачимо в часописах і літературі. Написане й говорене Галичанином не все зрозуміле для Українця з Росії. Тому я мушу наперед обтріпувати себе з польської фарби, приглядати ся і прислухувати ся Українцєви Волині, поки скажу яке слово. — Справа школи стоїть тут

знаменито. Нічого кращого, як учити своїх рідним словом... Діти горнуть ся до школи дуже, учать ся на подив пильнійше ніж в Галичині. Я учив в Галичині в Т. перед війною 5 літ, але, признаю ся, не мав таких спосібних дітей, як тут. Приемність учити. Говориш до старших учеників, котрі ходили дві, три зими до московської школи, й бачиш, як мигають їх очі за тобою. Чому се? Бо говориш матерньою мовою. Не знаю, як се закрало ся у моїй школі, але хто з учеників прочитає є замість е або са замість ся, чую голоси „кацап“, кацап“. Ходять до школи як найправильнійше. На 30 учеників протягом тижня серед теперішньої зими, лихого одягу й дороги пів верети не прийде до школи один ученик. Се посвідчить мій записник учащання. Правильність в ходженню до школи се, — борони, Господи, — не моя заслуга, се глибші чинники, котрі сплять у нашій народі. Дайте рідну школу, а побачите, що з „хахлів“ у „беренлянд-і“ (краю ведмедів) вийдуть мужики, негірші від Чехів і Німців, і то протягом 10 літ. — Старша генерація ввічлива, гостинна, делікатна, загалом має всі вроджені прикмети джентельменства й то на щастє не вивченого, а вродженого. Одна хиба народу — се великий нахил до алькоголю і взаїмна незгідливість між собою. Причини сих хиб знає добре наша історія. Се вціпили наші сусіди, панщина й неволя...

„Новое Время“ грозить! Вітаючи Янчевецького з щасливим поворотом до Росії, „Новое Время“ пише, що сеї справи не можна уважати покінченою. „Наша дипломатія обв'язана в свій час зажадати відповідної відплати за обурююче порушення міжнародного права. Колиб наше правительство захотіло йти слідом за австрійським, то уніятського митрополита графа Шептицького можна-б було вже давно потягнути до суду й відповідно покарати.“

В адміністрації нашої часописі можна набувати такі підручники німецької мови: Українець в Німеччині. Найлекша метода до скорого виучення німецького язика без учителя. Ц. 70 сот. (без пересилки).

Русскій въ Германіи. Самая простая и легкая метода для скорого изученія нѣмецкаго языка съ помощью хорошаго произношенія. Ц. 1.20 кор. (без пересилки).

В Люблині можна набувати „Вістник“ і всі инші видання Союзу визволення України у В. Понятовского, краківське передмісте ч. 44.

Спис жертв.

На лектуру полоненим: проф. Ст. Смаль-Стоцький 85 К, Антін Свердліковський 7 К.

Для волинських виселенців: М. Хомань 15 К.

На цілі С. визв. України: Маруся Світлик 1 К.

На скарб У. С. Стр.: М. Базник 1.20 К.

До відома полоненим-Великоросам.

Отсею дорогою відповідаємо всім тим численним полоненим-Великоросам (руським), які звертали ся до Союзу в. У. з запитанням про книжки на велико-руській мові, що Адміністрація видань Союзу висилає тепер на бажанне катальоги великоруських книжок видавництва Г. Каспарі в Берліні. Більшість сих книжок заборонено або сконфісковано в Росії. Всі книжки, означені в сих катальогах, можна виписувати безпосередньо від Адміністрації видань Союзу. Замовлення слати на адресу: Bund zur Befreiung der Ukraina, Wien VIII, Josefstädterstraße 79.

Зміст: Політичний переворот в Росії. — М. Троцький. Революційні розрухи в Росії. — Полонений Холмщак М. П. Про Холмщину. — М. Троцький. Польська та литовська справа. — Вяч. Будзиновський. Старі українські пісні про сусідство України з Московщиною (кінєць). — Мирон Кордуба. Північно-західна Україна. I. Географічний огляд. — А. Про українські школи на Волині. — В. Т. Політичний огляд. — І. Н. Огляд воєнних подій. — Вісти.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
З друкарні Адольфа Гольцгавсена у Відні.